

บทที่ 6

จิตสำนึก เพื่อการดำรงอยู่ของการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยชุมชน
: ความหลากหลาย ระดับชั้น องค์รวม กระบวนการสร้างจิตสำนึก

ความหลากหลายของจิตสำนึก

นอกจากข้อมูลที่น่าสนใจในบทที่ 5 เป็นการแสดงให้เห็นถึง จิตสำนึก เจตนารมณ์ การให้ความหมายต่อสรรพสิ่งของผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR จำนวน 3 “ชุด” ที่คำยัน หนุนเสริม “ปรากฏการณ์ CBR” ณ อำเภอพุทธมณฑล ท่ามกลางความไม่ลงรอย ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ของความเป็นจริงในสนาม ได้แก่ ชุดของจิตสำนึกแห่งการเสริมพลังอำนาจคนพิการ ชุดของจิตสำนึกแห่งกลุ่มชนนิยม ชุดของจิตสำนึกแห่งการยินยอมของคนในต่อคนนอกเข้าดำเนินการงาน CBR อันเป็นการ “สนับสนุน” “ให้ความชอบธรรม” กับสมมติฐานที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ในเบื้องต้น

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังค้นพบว่า มีจิตสำนึก เจตนารมณ์ การให้ความหมาย รวมทั้ง “กระแสแห่งความคิด” (Stream of Thinking) ที่ยังมีได้ก่อรูปเป็นจิตสำนึกที่เข้มข้น ชัดเจนมากนักของผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR อีกจำนวนหนึ่ง ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เชื่อมโยงกับจิตสำนึกทั้ง 3 ชุด หรืออาจจัดแยกเป็นจิตสำนึกที่มีแบบแผน ลักษณะเฉพาะตัวของมันเอง ที่คำยัน หนุนเสริม “ปรากฏการณ์ CBR” ณ อำเภอพุทธมณฑลแห่งนี้ ได้แก่

1. ความมีสัจจะ รับผิดชอบ และซื่อสัตย์

1.1 ความรับผิดชอบต่อยาวนาน

จิตสำนึกนี้ แสดงให้เห็นถึงท่าทีการมีปฏิสัมพันธ์ ผูกโยงกับการแสดงออก การมีพฤติกรรมเพื่อผลประโยชน์ของคนอื่น มีความตั้งใจในการทำงาน รักษาสัจจะวาจา รับผิดชอบภาระหน้าที่อย่างเต็มเปี่ยม หากทำอะไรแล้วต้องทำให้สำเร็จ ให้ตลอดรอดฝั่ง พุดจริง ทำจริง ดังที่พวกเราเริ่มคิด เริ่มพูดถึงการทำงาน CBR ให้ยั่งยืนนั้นจำเป็นจะต้อง คณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่ง เพื่อสานต่อการทำงานภายหลังเมื่องานวิจัยที่พวกเราได้รับงบประมาณจาก สกว. สิ้นสุดลง โดยผู้วิจัยเองได้มีความเห็นว่า คณะกรรมการดังกล่าวอาจมีการหมุนเวียนของคนในชุมชนมาร่วม

รับผิดชอบเป็นกรรมการ การกำหนดมาตรการต่าง ๆ แต่ก็ได้รับการถกเถียงจากพวกเราในที่ม
หลายคน ว่าสิ่งนั้นอาจเป็นเพียง “จินตนาการ” “ความฝัน” และ “ความตื่นเงิน” ของผู้วิจัยเท่านั้น
เพราะความเป็นจริง งานเช่นนี้ไม่มีใครสนใจ และที่สุดก็ไม่พ้นมือพวกเขาอยู่ดี

สมศักดิ์: ผมขอแย้ง อาจารย์ทวิห์หน่อยนะครับ ที่บอกว่าคณะกรรมการของเรา
จะเปลี่ยนทุก ๆ 2 ปี ผมว่าก็ยังอยู่ในชุดนี้แหละกรรมการ ถามว่าใคร
อยากจะมาสมัครเป็นกรรมการเพื่อช่วยเหลือคนพิการบ้าง มันหา
ยาก ที่เรามีอยู่ตอนนี้เราก็คงต้องหมุนเวียนหน้าที่กันไป อาจารย์ทวิห์ถ้า
ออกไปจากที่นี่แล้วก็คงจะไม่ค่อยได้มา แต่ว่าสมศักดิ์อยู่ที่นี่ตลอด
เพราะฉะนั้นใคร ๆ ก็ต้องมาหาไม่สามารถหลบไปไหนได้ ขนาด
คลินิกผมไม่อยากจะทำ แต่ก็ต้องทำ มันเหมือนผูกพันกันไปตลอด
ในใจของผมมีแต่คนพิการ อันนี้ผมขอยืนยันกับอาจารย์ทวิห์เลยว่า
พวกผมไม่พ้นหน้าที่หรอก เราต้องตามนะครับไม่ใช่ทิ้งไปเลย อันนี้
คือภาระผูกพันที่ผมบอกว่าทำไมถึงทำไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องตลอด
ชีวิต ผมก็เลยดึงดูดสาวเข้ามา ถ้าผมเป็นอะไรไปก็ให้เค้าถ่ายทอด
เจตนารมณ์ของผมต่อไป

ผู้ใหญ่เสรี: เดียวครับเพราะว่าตรงนี้พูดให้ฟังว่า ถ้าเราจะดำเนินอะไรไปสักอย่าง
มันต้องระยะยาว แต่ว่าชุดนี้สักวันหนึ่งมันต้องหมดพลังลง แล้วชุด
ใหม่ที่จะมารับหน้าที่แทนจะมีหรือไม่ พอตรงนี้ขาดหายไปความไม่
ยั่งยืนมันก็จะเกิดขึ้น ผมมองว่าคือเราจะวางมาตรฐานอะไรสักอย่าง
มันจะต้องเป็นระยะยาว ตรงนี้ใครจะสืบทอดเจตนารมณ์ มันจะเป็น
ตอนแรกก็ฟู ตอนหลังมันก็จะยุบ ตรงนี้เราจะวางแผนยังไงกับผู้
พิการ เช่นประธานอำเภอมี หรือรองประธานจะดำเนินการอย่างไร
เพราะถ้ารุ่นนี้เกิดมีภาระออกไปใครจะมารับหน้าที่แทนอันนี้เป็น
ระยะยาวที่ต่อไปอาจจะโดนข้อครหา คือไม่ได้ชัดขวางแต่ว่าเราจะ
ทำยังไง ก็ฝากไว้ครับ

หากพิจารณาให้ละเอียดแล้ว แม้ว่าเจตนารมณ์ของทั้งสองท่าน จะต้องการไป
ถึงที่เดียวกัน นั่นก็คือ ความต้องการให้งาน “CBR มีความยั่งยืน” แต่ “ระดับ” “ความเข้มข้น” “ที่
ไปที่มา” แห่งเจตนารมณ์อาจแตกต่างกัน ในการประชุมครั้งหนึ่ง ที่ผู้วิจัยนำเสนอ “ร่างงานวิจัย”
ฉบับนี้แก่ทีมงาน CBR ก่อนการเสนอคณะกรรมการวิทยานิพนธ์ในการสอบป้องกัน เพื่อเป็นการ

แสดง “ความยินยอม” หรือ “ไม่ยินยอม” การเปิดโปงพฤติกรรมเหล่านี้ของพวกเขาต่อสาธารณะ และเป็นการเรียนรู้ ทบทวนจิตสำนึกร่วมกันเพื่อการเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนผ่านแต่ละคนตามความเชื่อและเจตนาของผู้วิจัยตั้งแต่ต้น¹ “พีสมัคคี” ได้กล่าวกับผู้วิจัยภายหลังที่ผู้วิจัยเผยให้เห็นถ้อยคำทำที่นี้ของเขาอีกครั้งหนึ่งว่า “...ความรู้สึกผมตอนนั้นผมรู้สึกว่โครงการของเราไปไม่รอดแน่ ...เพราะไม่มีใครเสียสละ แม้แต่หลานผมที่เป็นนายก อบต.บ้านขาว ที่แรกก็รับปากว่าจะช่วยเงินสนับสนุน แต่ตอนหลังมามันบอกไม่เอาแล้ว...พวกนี้ไม่มีความจริงใจ” การสะท้อนของพีสมัคคีทำให้รับรู้ว่ามี “ความห่อเหี่ยว” ผสมผสานกับ “ความโกรธ” “ขุนเคือง” กับทำที่ของคนส่วนใหญ่ ผู้นำในชุมชนที่ไม่เอาใจใส่ต่องาน CBR ที่น่าสนใจไปกว่านั้นพีสมัคคีเห็นว่า การที่คนไม่ยอมเอาตัวเข้ามารับผิดชอบงาน CBR โดยให้เหตุผลว่าไม่อยากจะ “เครื่องมือ” ของผู้วิจัยและคุณโสภิตา ที่ได้ประโยชน์และตำแหน่งหน้าที่จากการทำงานนี้นั้น เป็นเหตุผลเพื่อสร้าง ‘ความชอบธรรม’ ให้กับตัวเองที่จะ “ไม่ช่วย” มากกว่า ดังนั้นพีสมัคคีจึงอยากจะ “เป็นตัวอย่าง” “แสดงพลัง” แก่สาธารณะ แม้จะ “ผูกมัด” ตัวเองกับงาน CBR ด้วย “สายเลือด” ก็ยอม

แต่สำหรับ “ผู้ใหญ่เสรี” อาจมีความแตกต่างออกไป ผู้ใหญ่เสรี บอกกับผู้วิจัยว่าที่พูดเช่นนั้นออกไป เป็นเพราะ “ผมสังเกตดู คนในครอบครัวคนพิการเขายังไม่อยากจะสนใจ นี่..เราเป็นใคร เรากำลังเข้าไปยุ่งเรื่องชาวบ้านมากเกินไปหรือเปล่า?” นั่นแสดงให้เห็นว่าผู้ใหญ่เสรี “ไม่” อยากผูกมัด “สร้างระยะห่าง” กับงาน CBR และ “ระมัดระวัง” “สร้างขอบเขต” ภาระหน้าที่ของตัวเองก่อน ซึ่งทัศนคติการทำงานเช่นนี้ ดูจะสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของ “ผู้ใหญ่บ้าน” ในฐานะ “นักการเมือง” ท้องถิ่น ที่ผู้ใหญ่เสรีคุ้นชินมาตลอด 10 กว่าปี 3 สมัยที่ผ่านมา และคติพจน์ในการทำงานที่เคยบอกกับผู้วิจัยว่า “ทำให้ดี แต่อย่าให้เด่น จะเป็นภัย” น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้อง และหล่อหลอมทำที่และตัวตนของท่านเช่นกัน ความรับผิดชอบ ความมีวินัยในตัวเอง (Self Discipline) จึงเป็นคุณลักษณะหนึ่งของผู้ปฏิบัติงาน CBR และมีการสั่งสม ถูกหล่อหลอมผ่านประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคนมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน “สมัคคี” ได้เล่าถึง ความทุ่มเท เอาใจจริง เอาใจจริง รับผิดชอบในหน้าที่ของตัวเองเมื่อครั้งยังไม่เกษียณอายุราชการว่า

¹ ...เชื่อว่า วิธีวิทยาแบบปรากฏการณ์วิทยานั้นสามารถทำให้เกิดการเรียนรู้แห่งการเปลี่ยนผ่าน (Transformative Learning) แก่ผู้ร่วมวิจัยหรือผู้อ่านได้ โดย...เป็นตัวกลาง /ตัวทำให้เปลี่ยนผ่าน (Disposal) ในฐานะผู้เล่า (Narrator) หรือผู้สำรวจ (Explorer) โปรดดูตารางที่ 3.2, น. 116-117.

...เพราะผมเป็นคนทุ่มเทใจ...ตี 2 ตี 3 เนี่ยผมต้องขับรถจากบ้านไปตมยา คนไข้ที่โรงพยาบาลรถไฟ เมื่อปี 38 (พ.ศ.2538) เลย จำได้ว่า ถนนเป็นเกลา กำลังสร้างอยู่ ฝนตกเสียงมากเลย ขับไปตี 2 แต่เป็นหน้าที่ต้องไป แล้วได้ค่าตอบแทนเท่าไรรู้ไหม? ประมาณ 30 บาท มันมีระเบียบอยู่ เดียวนี้เขาไปยังจัน คั้นหนึ่งเขาได้เป็น 1,000 เลย ถามว่าทำไมพยาบาลคนอื่นเขาไม่มา เขาก็จะไม่ได้รับโทรศัพท์บ้าง อะไรบ้าง และหมอเขาก็จะเห็นว่าผมเป็นคนตามง่าย ไม่ได้คิดว่าจะได้ค่าตอบแทนอะไรนะ เพราะที่ได้ไม่พอค่าน้ำมันหรอก แต่ที่ทำเพราะรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำ ไม่คุ้มค่าเสี่ยงภัย ผมจะเป็นคนที่เกไม่ เป็น อาจารย์ (ผู้วิจัย) สังเกตดู ผมเนี่ยจะเป็นคนที่ตรงเวลา รับผิดชอบ เรื่องเวลาเป็นเรื่องสำคัญ คุณลองเนี่ยรู้จักผมเลย นัดตรงเวลา ไม่ตรงเวลาผมจะรอ 15 นาทีไม่มา ผมจะไปแล้วมารอ ...

1.2 ความซื่อสัตย์ มีสัจจะ คำพูดเป็น “นาย”

จิตสำนึกแห่งความมีสัจจะ รับผิดชอบ มักมีคุณลักษณะอีกประการหนึ่งที่ถือได้ว่าเป็น “ชุด” จิตสำนึกที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน ก็คือ ความซื่อสัตย์ สุจริต พวกเราในที่มงานสะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ คุณลักษณะดังกล่าว “ผู้ใหญ่เสรี” ได้ตอบข้อซักถามของผู้วิจัยเมื่อถูกตั้งคำถามว่า “เคยได้เบี้ยบำนาญทางบ้างหรือไม่?” ผู้ใหญ่เสรีครุ่นคิดอยู่ชั่วครู่ และเล่าถึงวิถีปฏิบัติในฐานะผู้ใหญ่มากกว่า 13 ปี ให้ผู้วิจัยฟังอย่างชัดถ้อยชัดคำว่า

...เบี้ยบำนาญทางแบบไหน...(ครุ่นคิดครุ่นหนึ่ง) ไ้ตรงนี้พูดกันตรง ๆ รับรองไม่ได้ทุกคน บางคนมี..ไม่เถียง มันอยู่ที่จิตใจของแต่ละคน บางทีเขาให้แต่ผมไม่รับ อย่างผมไปชันสูตรพลิกศพ อะไรต่ออะไรยังงี้ อย่างโรงพยาบาลเนี่ย เขาให้เองเราไม่ไปเรียกร้อง เขาบอกว่าค่าป่วยการอะไรเนี่ย ...ผมบอกว่า ไม่เอา (เสียงซ้ำชัดเข้ม) สำหรับผมผมไม่รับ ผมว่า อันนี้เราอำนวยความสะดวกให้กับประชาชน พอได้รับแจ้งเราก็ต้องไปชันสูตรให้ที่ญาติเขาให้ เขาเอาใส่กระเป๋าผม ผมก็เอาไปใส่กระเป๋าเขาไว้อย่างเดิม .. คุณกำลังมีทุกข์ ทำบุญอุทิศให้กับคนตายก็แล้วกันนะ ... เรามีทุกข์อยู่แล้ว ที่นี้ไ้ยังไปเอาเขากอีก ที่นี้คำว่าบริการ มันก็จะยังงี้ละ... แม้กระทั่งออกเลขที่บ้านบางคนบางผู้ใหญ่มาก บางคนไม่ได้เท่านี้ก็ไม่ทำให้ ต้องเสียค่าบริการอะไรอย่างงี้ แต่ผมไม่เคยนั่น ท่านไปถามในหมู่บ้านได้เลย ผมยังเคยได้รับเสียงสะท้อนกลับมาว่า ..เออดี...ผู้ใหญ่มากที่นี้ ขอเลขที่บ้านไม่

เรียกร้อง ไม่เหมือนกับผู้ใหญบ้านที่อื่น เขตอื่น อย่างน้อยหักเก็บบ้านละ 500 ..เขาเอาไปพูดยังงี้ เขาก็เคยถามผมว่าต้องเสียค่าใช้จ่ายอะไรไหม? ผมบอก ไม่มี คุณมาถูกต้อง ผมก็ทำให้คุณอย่างถูกต้อง...

ทีมงานเคยได้รับแจ้งจากสโมสรโรตารีอำเภอพุทธมณฑล ที่จะบริจาคเสื้อผ้าให้กับคนพิการในพื้นที่ โดยผ่านทางทีมงานและให้ทีมงานประสานงานในเรื่องนี้ ทีมงานได้นัดหมายกับ คนพิการและครอบครัวที่ขอรับบริจาคและสมควรใช้เสื้อผ้า เพื่อกำหนดวันที่ สถานที่ในการส่งมอบเสื้อผ้า แต่ปรากฏว่าพอใกล้วันนัดหมาย ทางสโมสรฯ มีการเลื่อนกำหนดการส่งมอบ ทำให้เพื่อนันต์เป็นเดือดเป็นร้อนเป็นอย่างมาก เพราะการทำเช่นนี้เสมือนเป็นการทำลายภาพลักษณ์ของ “คนดี มีสัจจะ” ถึงกับกล่าวในที่ประชุมของทีมงานและถกแย้งกับผู้วิจัย ว่า

อนันต์: ตอนนี้ผมอยากจะให้ว่าการที่เรารับปากใครไว้....คล้าย ๆ ว่าไม่อยากจะพูดออกไปก่อน คำพูดมันจะเป็นนายเรา อยากจะถามคุณแง่คิด ว่าที่เราไปรับปากเค้าเรื่องรถเข็นมีใครบ้าง

ทวี: คือ...คนพวกนี้ก็อยู่ในวงที่เราติดต่อกันอยู่เรื่อย ๆ คิดว่าไม่น่าจะทำให้เราเสียเครดิต

อนันต์: ไม่ใช่อย่างนั้นครับ สมมติว่าเรารับปากใครไปแล้ว เราต้องมาหาทางแก้ไข สมมติว่าทางโรตารีเค้าไม่ให้ ฝ่ายเราต้องช่วยกันจะเรียใครคนละเท่าไร หรือไปหางบประมาณ.....จะได้ไม่เสีย

เพื่อนันต์ให้ทัศนะต่อทำที่ดังกล่าวว่าเป็นการสร้าง “ความแน่นอน” “ความตรงไปตรงมา” ในการทำงาน แต่สำหรับผู้วิจัยแล้ว “ความยืดหยุ่น” ก็เป็นสิ่งสำคัญ ในการทำงานและการดำเนินชีวิต ด้วยเช่นกัน แต่ทั้งทำที่ พฤติกรรมของผู้วิจัยและเพื่อนันต์ในครั้งนี้ ก็น่าจะมีส่วนช่วยหนุนเสริมและยอมรับเหตุผล ที่ซ่อนอยู่ภายในกันและกันได้ แม้จะขัดแย้งในถ้อยคำภายนอกก็ตาม

1.3 การทำงานที่ไม่มีขอบเขตแห่งเวลา

สิ่งที่น่าจะสะท้อนของความตั้งใจ เอาจริงเอาจังกับสิ่งที่พวกเราทำอีกประการหนึ่ง คือ การทำงาน CBR มิได้สิ้นสุดเพียงในห้องประชุม มิได้หมายถึงทุกวันพฤหัสบดีที่ผู้วิจัยกำหนดตารางไว้เท่านั้น แต่เป็นการตระหนัก เอาใจใส่ตลอดเวลา เท่าที่เวลาและโอกาสจะอำนวย “สมศักดิ์” บอกกับพวกเราในการประชุมประจำสัปดาห์ของพวกเราครั้งหนึ่งว่า “...วันนั้นหลังจากเลิกประชุมผมก็พาคุณเสกสรร พนาไปเยี่ยมคนไข้คนหนึ่งที่บ้าน 4 ตำบลบ้านแดง ชื่อ นายชน

นกพลอย (นามสมมติ) อายุ 67 ปี เป็นอัมพาต ถูกรถชน และก็พาเค้าไปพูดคุยกันคุณพ่อก็ไปทำบัตรให้เค้า"

เป็นที่น่าสังเกตว่า หลายประเด็น หลายข้อถกเถียงที่พวกเราได้เรียนรู้ร่วมกันในที่ประชุม อาทิ คำถามที่ว่า เราควรจะให้เงินแก่คนพิการ หรือครอบครัวหรือไม่ในการเยี่ยมคนพิการตามบ้าน? จะผิดกฎเกณฑ์ของคณะทำงานหรือของอาจารย์ทวิหรือไม่ ที่ให้เงินหรือแจกของแก่คนพิการที่ยากจน อดอยาก? ทีมงาน CBR ควรจะไปร่วมงานศพของคนพิการในชุมชนหรือไม่อย่างไร? ทีมงาน CBR ควรจะหากองทุน ระดมทุนหรือไม่อย่างไร? แท้จริงแล้วประเด็นเหล่านี้ได้รับการถกเถียง ทบทวน วิพากษ์มาแล้ว "นอก" การประชุมที่เป็นทางการ มันถูกเริ่มต้นจากบ้าน ร้านค้า ร้านกาแฟ ร้านส้มตำ ระหว่างผู้ปฏิบัติงาน CBR ด้วยกันเองมาเป็นระยะ โดยเฉพาะในกลุ่มเพื่อนหรือพี่ ๆ น้อง ๆ อย่าง "สมศักดิ์" "อนันต์" "ฉลอง" "เสรี" ทำให้สะท้อนให้เห็นว่า การทำงาน CBR หากได้มีกรอบเวลาที่ตายตัวเหมือนงาน "ราชการ" ไม่ หากแต่มันเป็นความคิดอุดมการณ์ ที่เลื่อนไหล ถกเถียง และวนเวียนอยู่ในตัวตนของผู้ทำงาน CBR อยู่ตลอดเวลา

2. ความพอดี พอเพียงและความเหลือให้ผู้อื่น

การที่บุคคลหนึ่งแบ่งปัน ช่วยเหลือคนอื่น แสดงให้เห็นว่า บัณฑิตบุคคลนั้นมีความ "เหลือ" หรือพอเพียงในปัจจุบันเพื่อดำรงชีพตามความจำเป็นของตนแล้ว สิ่งที่เหลือ อาจเป็นมากกว่า เงินทอง สิ่งของ แต่อาจหมายรวมถึง "เวลา" "น้ำจิตน้ำใจ" ดังนั้นความเหลือเกิน เหลือใช้ อาจมิได้หมายถึงสิ่งของที่เป็นรูปธรรม แต่เป็น "ทัศนะ" หรือการมองเห็นความทุกข์เดือดร้อนของผู้อื่นและให้การช่วยเหลือเท่าที่จะช่วยได้ โดยตนเองไม่เดือดร้อน ปัจจุบันเงื่อนไขที่บ่งชี้ถึง "ความเหลือ" ของผู้ปฏิบัติงาน CBR อาจจะสามารถได้หลายมิติ แตกต่างกันไป ประการแรกคือฐานะทางการเงินและเศรษฐกิจ อาทิ ฉลอง สมศักดิ์ อนันต์ ที่มีรายได้ต่อเดือน 15,000 27,000 และ 50,000 บาท ตามลำดับ จึงถือว่าค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับคนอื่น ๆ ในชุมชนและไม่มีหนี้สินหนักหนาอื่นใด แต่พวกเขาก็ปฏิเสธกับผู้วิจัยว่า "พวกผมไม่ใช่คนรวยนะอาจารย์ คนที่รวยกว่าพวกผมมีอีกเยอะ...ผมเคยไปชวนเขาให้มาทำงานกับเราแต่เขาไม่สนใจ" ซึ่งก็คงจะจริงอย่างที่พี่ ๆ บอกกับผู้วิจัยเพราะเท่าที่สังเกต สมศักดิ์ก็ขับรถเก่า ๆ มาหลายปี ทั้งฉลอง และ อนันต์ไม่มีหรือไม่ประสงค์จะมีรถขับ และผู้วิจัยเองก็เคยไปเยี่ยมที่บ้านของพี่ ๆ เหล่านี้ ก็เป็นบ้านครึ่งไม้ ครึ่งดีกรรรมา ๆ อาจจัดว่า "พอมีพอกิน" และไม่ฟุ้งเฟ้อ "เหลือเก็บ" อยู่บ้าง

“อนันต์” หรือ “เสียนันต์” อาจถือได้ว่าเป็นผู้มี “ความเหลือในด้านเศรษฐกิจ” อย่างชัดเจนกว่าคนอื่น ๆ ในทีมงาน จึงดูเหมือนว่าทำให้เป็นสิ่งที่เกื้อหนุนให้ทำงานสาธารณะและแบ่งปันให้คนอื่นได้อย่างสบาย เขาได้สะท้อน “ความเหลือ” ของตนให้ผู้วิจัยฟังว่า

...ที่แรกผมว่าจะไม่เอา เพราะเราคงจะไม่มีเงินทองพอที่จะไปช่วย แต่ที่นี้ก็คิด ๆ ดูลูก ๆ เราก็เรียนสำเร็จกันหมดแล้ว ไปทำเงินทำทองกันได้แล้ว ก็ไม่เหมือนกับตอนนั้นที่ลูกเต๋ารากำลังเรียนหนังสือ ผมมีลูก 3 คน คนโตเป็นผู้ชาย จบแค่ ม.6 ตอนนี้อยู่ที่อุดรธานี ทำสวนยางอยู่ที่ประจวบ (จ.ประจวบคีรีขันธ์) คนที่สองผู้ชายจบปริญญาโทที่มหิดล ทางด้านจริยธรรมอะไรเนี่ย สังคมศาสตร์ ปัจจุบันทำงานอยู่กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง คนเล็กจบที่วิธาภิhek ม.5 สอบเทียบเข้าเรียนที่ คณะวิทยาศาสตร์ มหิดล เขาเรียนปีหนึ่งมาถามผมว่า เตี่ยจะให้สอบใหม่หรือเรียนต่อ ผมก็เลยบอกว่า สอบใหม่ซิ เรียนหมด สอบได้ก็เอา สอบไม่ได้ก็เรียนคณะวิทย์ต่อ พอสอบใหม่ก็ติดแพทย์ เขาก็เลยเรียนแพทย์ เชียงใหม่ หลังเรียน ก็ไปทำงานใช้หนี้ (ใช้ทุน) ที่ประจวบ 3 ปี หลังจากนั้นก็มีต่อเจาะทางเรียกว่า เรสซิเดนท์ ที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า สาขาโรค คอ นาสิก หรือ หู คอ จมูก พอเรียนจบก็ไปเปิดคลินิกที่ประจวบ พอตอนนี้เงินทองอะไรมันก็ไม่ขาดสนแล้วละ ลูกก็เรียนสำเร็จกันทุกคน มีเงินมีกินอะไรแล้ว เราก็เลยเห็นว่าเราพอจะมีเงินที่ลูก ๆ ให้เรา พอจะมาช่วยเขาได้ พี่ศักดิ์มาชวนก็เลยเอา การเงินพอมีพอใช้ พอจะช่วยเหลือเขาได้ ได้ค่าเช่านา ดอกเบี้ยด้วย อย่างลูกที่เป็นหมอเนี่ยเขาจะให้เยอะหน่อย ให้แม่เขาเนี่ย 5 หมื่น ให้ผม 4 หมื่น และให้หลาน ๆ ด้วย...

แต่ “เสรี” หรือ ผู้ใหญ่เสรี อาจมีมิติของ “ความเหลือ” ที่แตกต่างจาก “อนันต์” เพราะหากใช้มิติทางเศรษฐกิจมาเป็นมาตรวัดแล้ว แพบจะมีค่าเป็นศูนย์ แต่ความเหลือของเสรี คือการอยู่อย่างพอดี พอเพียง ประหยัดพอใจกับฐานะ รายได้ของตนที่มีอยู่ เพื่อจะได้มี “เหลือเวลา” “เหลือสติปัญญา” “เหลือใจ” ในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นได้อย่างเต็มที่

...พอมาถึงตรงนี้แล้ว ค่อนข้างจะเปลืองตัวพอสมควร เรียกว่างานส่วนตัวของตัวเองไม่ค่อยได้ทำ ตอนนี้เป็นกรรมการขั้นพื้นฐานของโรงเรียน เป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้าน เป็นกรรมการสภาวัฒนธรรม ประธานเครือข่ายตำบล ..เรียกว่าหน้าที่มันเยอะ ที่นาผม 7 ไร่ 2 งาน ถูกน้ำท่วมใหญ่ เมื่อปี 38 ก็ทิ้งร้างไว้อย่างงั้น เพราะหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน ลูกบ้านเดือดร้อนเราก็ต้องไปช่วยเขาก่อน พุดจริง ๆ

เงินเดือนแค่ 3000 บาท ตอนแรก ๆ แค่ 1900 บาท หลังจากนั้นสปีดเป็น 2000 ก็ให้เวลาร่วมสมัยหนึ่ง แล้วก็ได้ 2100 กว่าสปีดขึ้นมา 2500 จน ณ ปัจจุบันนี้ได้ 3000 แต่ไม่ได้รับเต็มต้องเข้าชมรมกำหนดผู้ใหญ่บ้าน 50 บาท ตอนนี้จะอนุมัติเมื่อ 2 วันมาเนี่ยว่า กำหนดได้ 5000 ผู้ใหญ่ได้ 4000 ผู้ช่วยได้ 2500 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 49 เนี่ย ที่นี้หมายความว่า ตรงนี้พอไหม? ท่านเงินเดือนตั้งเท่าไร บางคน 3-4 หมื่นยังไม่พอเลย มันก็พออยู่พอไป ที่นี้เราก็คิดว่าทำเพื่อสังคม ไม่หวังผลประโยชน์อะไร ช่วยตามความสามารถที่มีอยู่เนี่ย ทุกอย่างต้องเสียสละ ส่วนครอบครัวผมก็ต้องอยู่ด้วยความเข้าใจกัน อยู่ตามที่เรายู่กันได้ เรียกว่าต้องประหยัดกันหน่อย ถ้าอยู่กันจริง ๆ มันพอ แต่งงานมันเยอะ การตายมันเยอะ อะไรต่อไร พวงหรีดบ้างอะไรบ้าง...

ในบางมิติความเหลือของพวกเราอาจแตกต่างกันบ้าง แต่พวกเราก็มี "ความเหลือ" ที่เหมือนกัน คือ "ความภาคภูมิใจ" ในชีวิตที่ผ่านมา แม้จะไม่สมบูรณ์ที่สุด แต่พวกเราที่ชื่นชมกับความเจริญงอกงามในชีวิตของตนอย่างลงตัว "สมศักดิ์" "อนันต์" มีครอบครัวที่สมบูรณ์ ชื่นชมกับความสำเร็จของลูกหลาน "อลอง" เรียกตัวเองว่า "ผู้สำเร็จราชการ" มีนัยว่าไม่ต้องห่วงอะไรอีกแล้ว "ปลื้มจิต" แม้จะเป็นคนพิการแต่ชีวิตการแต่งงานและภายหลังแต่งงานทำให้เธอมีชีวิตที่เติมเต็มมากขึ้นเธอบอกกับผู้วิจัยว่า ชีวิตก่อนแต่งงานของเธอไม่ได้นัก "ตกอับ" ไม่เคยมีเงินเกิน 500 บาท ไม่เคยสวมใส่เสื้อผ้าใหม่ ๆ ต้องสวมใส่เสื้อผ้าเก่า ๆ ของพี่ ๆ หรือน้อง ๆ เสมอ แต่ชีวิตหลังแต่งงานของเธอ ทำให้เธอมีเงินใช้ สามปีให้เธอ "ถือเงิน" เธอมีโอกาสซื้อเสื้อผ้าใหม่ ๆ สวมใส่อย่างทัดเทียมคนอื่น...เธอรู้สึกพอใจ ภูมิใจในสามีและชีวิตครอบครัวของเธอ และเธอยังเล่าให้ฟังว่า เธอเคยขัดสน ไม่มีเงินใช้ สามีบอกให้ไปยืมเพื่อนบ้านที่รู้จักใกล้เคียง แต่ไม่มีใครให้ยืมยืมแม้แต่บาทเดียว จึงรู้สึกและเข้าใจถึงภาวะ "ชีวิตที่ตกต่ำ เดือดร้อนหาที่พึ่ง แต่ไม่มีใครช่วยเหลือ" จึงตั้งใจไว้ว่าหากใครเดือดร้อน ไม่มีข้าวกินหรือไม่มีเงินใช้ ยินดีที่จะให้ยืมเท่าที่จะมีให้ ควรจะแบ่งปันคนอื่นเมื่อเขาเดือดร้อน แม้ว่าตนเองจะมีได้ร่ำรวยอะไร

อาชีพร การงาน การรู้จักพอดีพอเพียง การมีครอบครัวที่ลงตัวและวิถีชีวิตที่อึดอึดเหล่านี้ จึงน่าจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งที่มีอยู่ และหล่อหลอมทัศนคติของ "ความเหลือ" จนแบ่งปันให้คนอื่น คนพิการ ในฐานะ "จิตสำนึกแห่งกลุ่มชนนิยม" ภายใต้ปรากฏการณ์ CBR

3. การมี “หัวใจ” ที่เปิดกว้าง

3.1 การลดความเป็น “อึดตา”

ด้วยความมุ่งมั่นอยากเห็นงาน CBR บรรลุผลตามที่ตนเองและกลุ่มตั้งไว้ ทำให้พวกเรา ทีมงานต้องก้าวข้ามความเป็น “อึดตา” สกัดการเอาตัวเองเป็นศูนย์กลางทิ้งไป เพื่อให้เปิดรับความแตกต่างหลากหลายของผู้อื่น เริ่มตั้งแต่ความไม่ลงรอยในทีมงานเองเพื่อให้เกิดความราบรื่นในการทำงาน อาทิ ความขัดแย้ง ความทางการเมืองในอดีต ... ดังกรณีในช่วงต้นของการดำเนินงาน CBR พี่อรรถเคยสมัครลงเลือกตั้งเป็นนายกเทศมนตรี แต่ไม่ได้รับเลือกและแพ้คู่แข่งไป ผู้ใหญ่บ้านเสรี และป้าหอม เป็นหนึ่งในทีมงาน CBR ที่เคยเข้าร่วมประชุมกับเราแล้วหายหน้าไป พี่สมศักดิ์ เพื่อนพี่อรรถได้ตั้งข้อสังเกตว่า คงเป็นเพราะผู้ใหญ่เสรีและป้าหอม อาจรู้สึกไม่สนิทใจกับพี่อรรถ เพราะทั้งผู้ใหญ่เสรีและป้าหอมเคยเป็นหัวคะแนนให้กับคู่แข่งของพี่อรรถ แต่พี่อรรถได้แสดงให้เห็นว่า “อรรถ” เขามีได้คิด และผูกใจเจ็บเกี่ยวกับเรื่องนี้เลยแม้แต่น้อย และแสดงถึงจิตสำนึกที่ไม่นับถือและงดงามว่า

...ถ้าให้การทำงานทุกอย่างมันเดินไปลุล่วง ตรงนี้ถ้าฝ่ายเค้ามองภาพพจน์อย่างพี่สมศักดิ์ที่ท้าวว่าอยู่คนละฝ่ายกันแล้วมาทำงานด้วยกันไม่ได้ เค้าน่าจะคิดไปเองความจริงตัวผมไม่มีอะไร เพราะว่าพื้นเพอยู่ที่นี้เค้าอาจจะคิดไป แต่เราจะไปเจาะจงพูดไปเลยก็ไม่ได้เราก็ไม่รู้ว่าเค้าคิดยังไง ตอนนี้อึดใจของผมไม่มีอะไรต้องการที่จะให้การทำงานเดินไปแต่โดยที่ตัวผมไม่มีก็ได้ ไม่มีปัญหา... อันนี้ผมก็ปวารณาตัวแล้วนะว่าจะช่วยแบบนี้ ไม่ได้คิดหวังอะไรคือช่วยด้วยจิตใจอันดี ถ้าหากว่างานจะเดินด้วยวิธีไหน ถ้าหากว่าเค้ามาร่วมประชุมด้วยสอง คือผู้ใหญ่เสรีกับเจ้หอม แล้วผลงานมันดีขึ้น ฝ่ายผมซึ่งมาคนเดียวก็จะหยุด ผมอยากให้อาจารย์ลองติดต่อผู้ใหญ่เสรีและเจ้หอมเขาให้มาร่วมทำงานกับเราต่อไป ...

3.2 การ “อดทน” และ “ปลุกปลอบ” ตัวเองและทีมงาน

ท่ามกลางการทำงาน CBR นี้ ดูเหมือนจะสวนทางกับความรู้สึกนึกคิดของผู้คนส่วนใหญ่ คนในชุมชนมักมี “สายตา” ของการตั้งคำถาม ตั้งข้อสงสัยกับทีมงานว่า การทำงานสาธารณะเช่นนี้ “มีผลประโยชน์แอบแฝงหรือไม่?” สายตาเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่บั่นทอนกำลังใจ ในการทำงานของพวกเขาไม่น้อยทีเดียว แม้ว่าทีมงานพยายามจะอธิบาย แสดงตนว่ามีได้เป็นอย่างดีที่หลายคนในชุมชนมองและคิด โดยเฉพาะพี่อรรถเองที่มีภาพของอดีต “นักการเมืองท้องถิ่น”

แต่เพื่อนันต์ก็ปลุกเร้า ให้กำลังใจแก่ตนเองและทีมงานอยู่เสมอ เพื่อต่อสู้กับท่าทีและสายตาเหล่านั้น ว่า

...เค้ามองเราว่ามีผลประโยชน์แอบแฝงอยู่หรือเปล่า มีใครหรือว่าทำงานแล้วไม่ต้องการเงิน ...แม้ว่าเราทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ แต่ว่าเค้าก็ยังคิดไม่ดี ก็เป็นเสรีภาพทางความคิด ของเขานะ

...ผมมาวันนี้ ผมก็อยากลงพื้นที่ ผมว่าที่ไม่สำเร็จมันจะเป็นผลเสียกับเรา อย่าไปท้อแท้เลย ...ผมว่าอย่างนี้ครับ บางสิ่งบางอย่างพวกเราถ้าจะเปรียบเทียบกับคงจะเหมือนพวกขายประกัน ต้องมีความอดทน อดกลั้นมีความพยายาม ผมว่าในขั้นแรกนี้ ผมว่าบางที คนโน้นไม่ให้ความร่วมมือเพราะว่า เค้ายังไม่เห็นผลงานที่จับต้องได้ ตอนนี้ถ้าหากว่าเราอยากเห็นผลงานที่เป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ ผมว่าเราต้องใช้ความอดทน...

ปัญหา อุปสรรคของการทำงาน CBR เกิดขึ้นในทุกอย่างก้าวแห่งการขับเคลื่อน “การปลูกปลูก” “เสริมกำลังใจ” แก่กันและกัน ดูเหมือนจะเป็นภารกิจหนึ่งของพวกเราที่เกิดขึ้น โดยธรรมชาติและไม่ต้องวางแผนล่วงหน้า ทำให้พวกเรามีความรู้สึกมี “หัวอกอันเดียวกัน” และเป็นสายใยในการผูกโยงระหว่างพวกเราอย่างไม่รู้ตัว

โสภิตา: วันนี้เราคุยกันเรื่องปัญหาและอุปสรรคค่อนข้างเยอะนะ แต่ว่าสิ่งพวกนี้เรารู้กันอยู่แล้วในใจ แต่ว่าเรายังไม่ได้พูดมันออกไป แต่ตอนนี้เราเจอปัญหาแล้วละว่าเราจะอธิบายให้เค้าเข้าใจได้ยังไง ก็คงต้องด้วยผลงานและก็อีกอย่างคืออย่างที่อาจารย์หรือที่เพื่อนันต์ว่าข้อสอบมันไม่มีข้อเดียวมันยังมีข้ออื่นให้เลือกอีก คือถ้าเราไม่ได้จาก อบต. เราก็ไม่ได้ผูกมัดว่าเราต้องได้ เราก็มีทรัพยากรอื่นอีกในชุมชนอีกตั้งเยอะแยะ ไหน ๆ เราก็เป็น NGO แล้วนะ เราก็หาแหล่งใหม่แล้วมันเกิดเค้าก็จะเข้าใจตรงนี้ ความร่วมมือมันก็จะอาจจะตามเข้ามา เรายังไม่หมดกำลังใจ

....ก็คิดเหมือนอาจารย์เหมือนกันนะ ถ้าเราไปยึดติดกับโครงสร้างมันก็ไม่ถึงไหน กำลังคิดว่าถ้าหาแนวร่วม หาเครือข่ายเราคงจะท่อนะคะ คิดว่าเอาเท่าที่มีแล้วเดินต่อไปเรื่อย ๆ ถ้าเราติดที่โครงสร้างเราคงไม่เดินสักที งานอาจจะต้องพิสูจน์ด้วยงานที่เราทำ

ทวิ: จริง ๆ มันก็คงหนีไม่พ้นเรื่องของการเมืองท้องถิ่น แต่ก็ให้ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกันคือเจตนาดีต่อโครงการนี้ มันมีเบรกกั้นเพื่อสร้างสรรค์เราอาจมีข้อโต้แย้งกัน แต่ก็เพื่อให้มีแนวคิดที่ลงตัวและเป็นจริงและปฏิบัติได้ ผู้ใหญ่เสรีอาจจะมองอีกแบบหนึ่ง ฟือนันต์อาจจะมองอีกแบบหนึ่ง ทั้งหมดนี้เพื่อให้โครงการมันเดินได้

ฉลอง: ผมฟังดูแล้วเหมือน อาจารย์ทวิ จะน้อยอกน้อยใจอะไรสักอย่าง คือไม่ต้องไปเครียดอะไรมาก ผมได้ไต่เต้าจากผู้ว่า นายอำเภอคนนี้ได้ไต่เต้าจากผู้ว่าเหมือนกัน เค้านอนนี้วิ่งเหมือนยังกับอาจารย์ทวินี้วิ่งนี้วิ่งเดียวมันก็หิบบอะไรไม่ได้ ต้องรวมกับนี้อื่น แต่เมื่อมีทีมงานเข้ามาช่วยก็เป็น 2 นั้ว 3 นั้ว ก็รวมกันได้ 1 กัปันแล้ว เราต้องมีการปรึกษากัน.....คนพิการที่เราจะช่วยเหลือได้มันต้องมีการแบ่งแยกอย่างที่คุณใหญ่เสรีว่า คนพิการทำอะไรได้บ้าง อย่างเช่น คุณเสกสรรค์มีฝีมือทำวาดเขียน เมื่อเช้านี้ผมก็ดูรายการหนึ่งเค้าเพนท์สีใส่แก้ว แต่ว่าเค้ามีองค์กรมาช่วยในเรื่องสี แล้วยังเป็นสินค้าส่งออกด้วย ถ้าในกลุ่มคนพิการของเราถ้ามีกลุ่มแบบนี้มันก็ดีนะ แล้วถ้าใครมีพรสวรรค์ในด้านใดก็ทำด้านนั้น แล้วเวลาเราลงพื้นที่ถ้าใครอยากทำอะไรเราก็สนับสนุนเกี่ยวกับอุปกรณ์

ผู้ใหญ่เสรี: ...ยกตัวอย่างตอนที่เรามาเป็นศูนย์ ตอนนี้เรามีหนึ่ง คือหนึ่งได้รับรู้ รับทราบได้รับการช่วยเหลือ ต่อไปก็ต้องเป็นสอง เราได้มาเท่านี้แล้วก็ถือว่าเป็นความสำเร็จอีกอย่างหนึ่ง

3.3 การเป็นกัลยาณมิตรกับทุกภาคส่วน

แม้ว่าการทำงานกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ อาทิ โรงพยาบาล การศึกษา นอกโรงเรียน พัฒนาการ/พัฒนาชุมชนประจำอำเภอ หรือภาคเอกชน อาทิ สโมสรโรตารี และแม้แต่ชาวบ้าน คนในชุมชนอื่น ๆ ดูเหมือนจะมีความยากลำบากในความร่วมมือ ไม่ค่อยได้ตั้งใจ หรือตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ทั้งในแง่ความเข้าใจ การให้ความสำคัญ ความร่วมมือ ในการส่งบุคลากรในการทำโครงการร่วมกัน การขอสนับสนุนด้านงบประมาณ และพาหนะ เป็นต้น แต่พวกเขาก็ถือว่านั่นคือการเริ่มต้น ย่อมต้องมีความค่อยเป็นค่อยไป พยายามสร้างมุมมองทางบวก ให้คุณค่ากับทุกภาคส่วนเท่าที่บรรยากาศและโอกาสจะเอื้ออำนวย

อนันต์: ผมก็ต้องขอบคุณทาง อบต. เพราะตั้งแต่จัดเวทีประชาวิจารณ์ทาง อบต.มีความสนใจและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีทุกครั้ง แม้กระทั่งที่เราไปประชุมที่อำเภอ เวลาที่กล่าวถึงประเด็นคนพิการ นายก อบต. ก็ให้การสนับสนุน เราก็หวังและตั้งใจ ใน อบต. บ้านเหลื่อง มีจิตใจที่จะช่วยคนพิการอยู่แล้ว ถ้าไม่ได้จริง ๆ พี่สมศักดิ์ ก็พูดนะว่าเราจะระดมทุน ที่นี้ก็อยากให้ทางนายก อบต. ประธาน อบต. แม้กระทั่งปลัด อบต. พร้อมด้วยสมาชิก อบต.พร้อมที่จะช่วยอยู่แล้ว ขอให้พยายามหาช่องทางที่จะช่วยคนพิการในตำบลบ้านเหลื่องให้มีสมรรถภาพที่ดีขึ้น ...

ทวี: เรียนท่านนายอำเภอ... ผู้แทนอบต. หัวหน้าส่วนราชการทุกท่าน รวมทั้ง พี่ ป้า น้า อา ที่ได้มาประชุมในวันนี้ก็ต้องขอขอบคุณท่านนายอำเภอแล้วก็ต้องกราบขอบคุณส่วนท้องถิ่น ที่ให้เรามีโอกาสได้มาพูดคุยกัน จริง ๆ แล้วกว่าจะมาถึงวันนี้ได้ พวกเราทำงานกันมาโครงการฟื้นฟูคนพิการในอำเภอพุทธมณฑล วันนี้ไม่ใช่วันแรกที่เราได้คุยกัน ผมได้เคยนำเสนอโครงการที่จะช่วยเหลือคนพิการมาเป็นลำดับ ตั้งแต่สมัยท่านนายอำเภอประเสริฐ (นามสมมุติ) ท่านนายอำเภอวันชัย (นามสมมุติ) ก็ถือเรากำลังก้าวเดินไปเรื่อย ๆ และก็พยายามที่จะทำ แล้วก็ความสำเร็จในวันนี้ผมก็เลย อยากจะย้อน และขอบคุณไปถึงว่าทุกคนที่มีส่วนร่วมในโครงการนี้

จิตสำนึกแห่งการมี "หัวใจ" ที่เปิดกว้าง "การลดตัวตน" เหล่านี้ ถือได้ว่าเป็นจิตสำนึกขั้นสูง ตามแนวคิดของ Wilber (1997) ที่อาจอยู่ระหว่าง Total organism และ Unity Consciousness และมีคุณูปการต่องาน CBR อย่างมาก เพราะงาน CBR ต้องอาศัยการประสานงานจากหลายฝ่ายและความเป็นสหวิชาการ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ประเด็นการ "ลดตัวตน" ของผู้ทำงานและผู้เกี่ยวข้องกับงาน CBR การ "ลดตัวตน" ที่มีใช่ "การเกาะแขนผู้อื่น หรือการยื่นแขนให้คนอื่นจูง" แต่เสมือนการ "เปิดอ้าแขน" รับความแตกต่างและความเป็นตัวตนของผู้อื่น มิได้รับการกล่าวถึงหรือเน้นย้ำมากนักในแนวคิด ปรัชญาของงาน CBR ซึ่งต่างจาก "การเสริมพลังอำนาจ" ทั้งของคนพิการ ชาวบ้านและชุมชน ที่เสมือนการ "กอดแขนตัวเองและยืดออก" เพื่อยกระดับความมีตัวตนของบุคคลเหล่านั้นมากขึ้น ได้รับเน้นย้ำอยู่เสมอในงานเขียนงานวิจัยเราคันเคย ปรากฏการณ์ตรงนี้ อาจสะท้อนให้เห็นว่า ชุดความรู้ ความจริง ที่เกี่ยวข้องกับ

CBR ที่เราคำนึงในปัจจุบัน เป็นชุดความรู้ที่ถูกสร้างขึ้น จากมิติ ตำแหน่งของการมอง (Horizon) ภายใต้จักรภาพแห่งความหมาย (Temporality) ที่คับแคบนั่นเอง

ดังนั้นจิตสำนึกแห่งการมี “หัวใจ” ที่เปิดกว้าง ที่ประกอบด้วย “ชุด” ของจิตสำนึกแห่ง “การลดความเป็นอัตตา” “การอดทน และปลุกปลอบตัวเองและทีมงาน” “การเป็นกัลยาณมิตร กับทุกภาคส่วน” ดูเหมือนจะมีความเกี่ยวข้องหรืออาจเป็น “พื้นฐาน” ของการสร้างจิตสำนึกทั้ง 3 ชุด ที่กล่าวไว้ในบทที่ 5 คือ ชุดของจิตสำนึกแห่งการเสริมพลังอำนาจคนพิการ ชุดของจิตสำนึกแห่งกลุ่มชนนิยม ชุดของจิตสำนึกแห่งการยินยอมของคนในต่อคนนอกให้เข้าดำเนินงาน CBR ซึ่งอาจจัดอยู่ในจิตสำนึกชั้น “Centauric” หรือ “Total Organism” ในขณะที่เดียวกันจิตสำนึกแห่งการมี “หัวใจ” ที่เปิดกว้าง โดยตัวของมันเอง ดูเหมือนจะเป็นจิตสำนึกชั้นที่ “สูงกว่า” หรือเป็น “ยอด” ของจิตสำนึกทั้ง 3 ชุด คือ อาจจัดอยู่ในชั้น “Unity” ตามทฤษฎีของ Ken Wilber ด้วย แต่โดยสรุปจิตสำนึกทั้งหมด จัดอยู่ในจิตสำนึกที่กระทำเพื่อผู้อื่น สังคมและความเป็นเอกภาพคือการไม่แยกเขาแยกเรา (Consciousness for Others and Unity- ผู้วิจัย) ซึ่งการจำแนกประเภท และระดับของจิตสำนึกนี้ จะกล่าวในลำดับต่อไป (โปรดดูข้อสรุปท้ายบทนี้)

นอกจากนี้ ยังเกิดการ “ตระหนักรู้” “รับรู้” ภายในของทีมงาน CBR เพื่อการเปลี่ยนแปลงในตนเองเท่านั้น ยังไม่ได้แสดงหรือมีการกระทำที่ก่อประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างชัดเจน ดังนั้นจิตสำนึกประเภทนี้อาจจัดอยู่ในระดับ Ego Level เท่านั้น (Wilber, 1997) หรืออาจมิได้เข้มข้นเป็นเจตนารมณ์ จิตสำนึก หรืออาจเป็นเพียง “กระแสแห่งความคิด” (Stream of Thinking) ซึ่งอาจจะผนวกรวมกับจิตสำนึกอื่น ๆ ที่มีอยู่แล้ว หรืออาจจะก่อตัว (Formation) เป็นจิตสำนึกชุดใหม่ต่อไป กระแสแห่งความคิดเหล่านั้นได้แก่

4. การเรียนรู้การช่วยเหลือและบริการคนพิการ

การทำงานในครั้งนี้ ทำให้พวกเราทุกคนได้เรียนรู้การช่วยเหลือ บริการคนพิการที่หลากหลายมากขึ้น ดังกรณีเมื่อครั้งที่พวกเราลงเยี่ยมคนพิการคนหนึ่งในเขตเทศบาลบ้านแดง ลุงสงบ(นามสมมุติ) ชายวัยกลางคนที่เป็นอัมพาตเนื่องจากตกที่สูงหลังกระแทกพื้นทำให้ร่างกายท่อนล่าง ขา 2 ข้างไม่รู้สึกลเคลื่อนไหวไม่ได้ โดยเพื่อนันต์ได้มอบเงินส่วนตัว 500 บาท เพื่อให้ครอบครัวลุงสงบซื้อวัสดุมาทำรถในการทำกายภาพบำบัดเบื้องต้นที่บ้าน และต่อมาเป็นประเด็นถกเถียงกันในทีมงานว่าการกระทำของเพื่อนันต์นั้นจะมีความเหมาะสม ถูกต้องหรือไม่? จะเป็นการสงเคราะห์ สร้างเงื่อนไขให้คนพิการ ครอบครัวรอรับการช่วยเหลือ มากกว่าการเสริมพลังอำนาจ

(Empowerment) หรือไม? แต่ "อนันต์" ก็สะท้อนให้ถึงปัญญา เหตุผล และการเรียนรู้จากประสบการณ์ครั้งนั้นว่า

...อย่างที่ผมเรียนให้อาจารย์ทวิทราบว่าเป็นกรณีนั้นมีโอกาสที่จะหาย เราก็ช่วยได้ แต่ว่าเรามีเหตุผลในการช่วย ไม่ใช่เราจะเจอคนพิการเราก็ให้ไมใช่ คือในกรณีที่เป็นลุงสงบนี้มีโอกาสหายได้ เขาสามารถหายได้โดยกายภาพบำบัด แต่ที่นี้ลุงปาย (นามสมมุติ) เราไปดูแล้วไม่เหมือนลุงสงบ เพราะว่าแกจะมีระบบประสาท คนดูแลใกล้ชิดก็ไม่มี ลุงสงบ มีคนดูแลใกล้ชิดอยู่ ที่นี้ของที่เราให้ไปถ้าได้ผลขึ้นมา แล้วอย่างลุงปาย ที่เราจะให้จะให้กับใครให้ยังงั้นมันก็ไม่รู้จะมอบเงินให้กับใคร...

5. การวิจัย คือ สิ่งที่ใกล้ชิดตัวและวิถีชาวบ้าน

อีกสิ่งหนึ่งที่เห็นการเปลี่ยนแปลงพัฒนาในครั้งนี้ คือ ทำให้วิถีชาวบ้าน กับ การวิจัย หรือความเป็นวิชาการใกล้ชิดกัน เป็นเนื้อเดียวกัน มิได้แยกกัน หรือเป็นสิ่งที่ใกล้ชิด ยุ่งยากอีกต่อไป และพวกเขาได้ "นิยามของการวิจัย" วิถีวิทยาแห่งการแสวงหาความรู้ความจริง ในทัศนะของพวกเขาให้ผู้วิจัยฟังอันเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต คือ ความมุ่งมั่นที่เขามีต่อคนพิการอย่างมีสำนึกสาธารณะ การตั้งคำถามกับสิ่งที่คุ้นชิน กับ ปรากฏการณ์ที่คนอื่นมองข้าม แล้วหาคำตอบ หาทางออกแก่สิ่งนั้น

ผู้ใหญ่เสรี: ผมคิดว่าการวิจัย ก็คือการที่เราศึกษาหาข้อมูลคนพิการมาแยกแยะว่ามี ผู้พิการเท่าไร ประเภทไหนสามารถทำงานได้ กับทำงานไม่ได้ เรายังไม่มี ข้อมูลเลย อย่างเช่นเราจะให้เค้ามาทำงานเราก็ต้องศึกษาว่าผู้พิการที่ทำงานได้แต่ละคนต้องการทำงานอะไร เราก็เอามารวบรวม แล้วก็ดูว่า คนที่สามารถทำงานได้ที่คนและทำงานไม่ได้ที่คน จากผู้พิการทั้งหมด 140 ที่รอรับการช่วยเหลือก็คน ที่นี้ตรงนี้ได้แยกแยะหรือยังว่ามีทั้งหมดกี่คน ตามความสมัครใจ จากการที่เราเข้าไปสำรวจ ที่จะต้องหาสิ่งที่จะเข้าไปช่วยก็คน เราจะได้ช่วยเหลือได้ถ้าเกิดมีงบมา เช่น เค้าอยากจะทำรถ หรือว่าต้องการที่จะขายล็อตเตอรี่ เราจะได้ช่วยเค้าถูก จะได้หาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาฝึกวิชาชีพให้กับเค้า สำหรับผู้ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้เราจะทำยังไงจะหาหน่วยงานไหนมาสนับสนุน ก็ขึ้นอยู่กับว่า หน่วยงานนั้นจะให้การสนับสนุนมากน้อยแค่ไหน

ปลื้มจิต: ไม่รู้จะตอบยังงัยเลย...(อืม ๆ ...นั่งไปพักหนึ่งและมองมาที่ผู้วิจัย)...
 ความคิดของปลื้มจิต คือปลื้มจิตอ่านหนังสือไม่ออก ก็เลยคิดว่าวิจัย...
 เราช่วยเค้าไช้ไหมคะ พี่ฟูเค้า ที่มงานเราที่ไปดูแลเค้าก็ไปดูแลตามบ้าน...
 คนบางคนเค้าถามว่าทำวิจัยอะไรด้านไหน บางคนเค้าคิดไปเหมือนพวก
 ที่เรียนสูง ๆ กับบอกเค้าว่าไม่ใช่ ไปช่วยเหลือคนพิการ ที่เค้าเดินไม่ได้ก็ไป
 ให้กำลังใจ ...อยากจะทำต่อไป จะยกตัวอย่างนะคะว่าพิการแต่กำเนิด
 กับพิการจากอุบัติเหตุมันไม่เหมือนกันนะ พิการแต่กำเนิดมานี้แล้วถ้าโต
 มาเค้าจะรับสภาพได้ไช้ไหมคะว่าพิการ แต่ว่าพิการโดยอุบัติเหตุนี้เค้าจะ
 รับไม่ค่อยได้ ใจเค้ายังยอมรับ ไม่ได้ เพราะว่าเมื่อก่อนเค้าเดินได้เค้าไป
 ไหนมาไหนได้ แต่ว่ามาพิการก็ทำอะไรไม่ได้ เค้าจะต้องหงุดหงิดเคยเห็น
 ที่ไปเยี่ยมตามบ้าน อย่างว่าเคยเจอนะคะว่าถ้าเราไปเยี่ยมแล้วเค้าจะไม่
 สบอารมณ์

พนา: ในความคิดของผม วิจัย ก็คือว่า เราต้องเข้าไปหาคนพิการ และก็ถามเค้า
 ว่าต้องการอะไร ก็ต้องประสานงานต่อ เอาข้อมูลนี้มา ถ้าเราช่วยเค้า
 ไม่ได้ก็เสียใจ

6. การมองเห็นความเป็นสหวิชาการ และการหนุนเสริมของทุกภาคส่วน

ชีวิตในสนามของพวกเรา ทำให้เห็นความสำคัญของสถาบันครอบครัว อันเป็นสถาบัน
 ทางสังคม สถาบันแรกของมนุษย์ ที่จะช่วยเติมเต็มชีวิตของมนุษย์ทุกคนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น หาก
 ครอบครัวใดมีความเอาใจใส่ เห็นอกเห็นใจ มีสายใยที่ดีภายในครอบครัว ก็จะช่วยหนุนเสริมชีวิต
 ของคนพิการได้อย่างดี หากครอบครัวใดละเลย มีความขัดแย้งภายใน คนพิการก็ถูกละเลย ไม่อยู่
 ในสายตาของคนในครอบครัว ชีวิตของคนพิการก็ดูจะเหวห่างยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันทำให้เรา
 มองเห็นว่างานช่วยเหลือคนพิการ งาน CBR ก็จำเป็นจะต้องได้รับการหนุนเสริมจากภาคส่วน
 ต่าง ๆ ในชุมชนอย่างมีความเป็น “สหวิชาการ” “การประสานสัมพันธ์” “เสกสรร” หนึ่งใน
 ทีมงานของเราและเป็นคนพิการที่ประสบเรื่องนี้ด้วยตนเอง ได้ร่วมแบ่งปันให้พวกเราได้เรียนรู้ ว่า

...ครอบครัว แม่ผม สนับสนุนครับ เค้าก็ไม่ห้ามอะไร ยิ่งเรามีการเปลี่ยนแปลงไป
 ในทางที่ดีขึ้นเค้าก็พอใจ ...ก็อยากให้เข้าไปที่ครอบครัวไปเปลี่ยนทัศนคติที่ครอบครัว
 ก่อน เด็กที่เกิดมาปัญญาอ่อน พ่อแม่อาจคิดว่าเป็นเวร เป็นกรรมก็เลยปล่อยลูกตาม

ยถากรรมโดยไม่มีการฟื้นฟู ก็อยากให้พ่อแม่ได้ร่วมมือกับเรา ก็มอง ๆ ดูส่วนใหญ่ก็จะเปรียบเทียบกับเด็กพิการที่เค้ามีคนดูแลเอาใจใส่กับเด็กพิการที่ถูกปล่อยปละเลย

...แต่การที่ผมได้ออกมาใช้ชีวิตตามปกติได้ เพียงครอบครัวช่วยเหลืออย่างเดียวไม่ได้หรอก ต้องชุมชนช่วยด้วย คืออย่างน้อยสนับสนุนให้กำลังใจแล้วก็ให้ข้อมูล จริง ๆ แล้วถ้าพึ่งครอบครัวผมไม่มีปัญหาที่จะออกมาได้นอกจากรัฐบาลให้การช่วยเหลือสนับสนุนคนพิการ ทำให้ผมได้ออกมาข้างนอก ผมนอนมา 5 ปีไม่ได้ออกไปไหน มีทางหมอโสภิตา เข้าไปเยี่ยมบ้าน ส่งข้อมูลให้กับทางสมาคม (คนพิการจังหวัดนครปฐม) ทางสมาคมฯ ก็เลยมาให้การช่วยเหลือ มีวิธีการมีรูปแบบมาให้ดู ทำให้ผมได้ออกมาแบบนี้ ...

คำว่า “สหวิทยาการ” “สหวิชาชีพ” (Multidisciplinary) หรือการประสานความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ จะทำความเข้าใจได้ไม่ยาก แต่เป็นสิ่งที่ “ทำหรือปฏิบัติ” ยากมาก โดยเราอาจสังเกตได้จากโครงการที่เรียกตนเองว่า CBR ในเมืองไทย มักจะทำหรือดำเนินการโดยองค์กรใดองค์กรหนึ่ง มากกว่าจะเป็นการร่วมใช้ทรัพยากรร่วมกัน ต่างคนต่างทำ บุคคลที่เข้าร่วมโครงการมักมี 2-3 กลุ่ม เช่น เจ้าของโครงการ ซึ่งหมายถึงภาครัฐ หรือองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) คนพิการและพ่อแม่ของคนพิการซึ่งมีฐานะผู้รับบริการมากกว่าผู้มีส่วนร่วมจริง ๆ (Cheausuwantavee, 2005) เหตุผล ก็เพราะว่า การทำงานด้วยกันมาก ๆ หลายฝ่ายแล้วมักจะมีเรื่องยุ่ง ขัดแย้งกัน โดยเฉพาะในช่วงหลัง ๆ เราอาจจะเห็นปมความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ชมรม/สมาคมคนพิการ กับนักวิชาชีพ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่รัฐ รวมทั้งสังคมส่วนใหญ่มากขึ้น เพราะขาดความเข้าใจ ความเป็นสหวิชาชีพที่แท้จริง คือ การเข้าใจปรัชญาในทฤษฎีบูรณาการของจิตสำนึก (An Integral Theory of Consciousness) ที่ย้ำเน้นว่า “ศาสตร์ทุกศาสตร์นั้นมีที่ทางของตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี และมีความเกี่ยวข้องหนุนเสริมซึ่งกันและกัน” (Wilber, 1997; Wilber, 2005)

7. การมองเห็นคุณค่าของงานเพื่อฟื้นคืนการล่มสลายของทุนชุมชน

หลังจากที่ลงพื้นที่เยี่ยมคนพิการ ชายกลางคนหนึ่งที่เป็นอัมพาต แต่ครอบครัวและภรรยาได้เอาใจใส่เท่าที่ควร “สมศักดิ์” ได้สะท้อนให้เราเห็นถึงการล่มสลายสายใยในครอบครัว และชุมชน และตอกย้ำให้เห็นว่าภารกิจที่พวกเรากำลังดำเนินอยู่นี้เป็นสิ่งที่ถูกต้อง และเป็นหนทางที่จะฟื้นคืนทุนทางสังคม และทุนชุมชนได้

...ผมว่าอาจารย์คิดถูก เพราะว่าเป็นการกระตุ้นคนในชุมชน ขนาดเค้า (หมายถึง ทีมงาน) อยู่ที่ไหนเค้ายังมาช่วยมาดูมาแล แต่เค้าอยู่ใกล้ ๆ กันโดยเฉพาะคนใน ครอบครัว ผมดูแล้วว่าเค้ามีปัญหากันในครอบครัว นายปายเค้ามีเมียเดิมอยู่ก็อยู่หน้า บ้าน และมามีภรรยาและมามีบุตรด้วยกันไม่รู้ว่าเป็นลูกนายปายหรือเปล่า ผมไม่กล้าถาม ผมดูแล้วพวกนี้มันคนละนามสกุล สังคมเค้าไม่เหมือนของเราที่ว่าเมียเดียวสามีเดียว เค้าจะปนเปกันมากเลย พวกปัญหาอย่างนี้จะทำให้เกิดการเกลียดชังกันขึ้นใน ครอบครัว กลัวว่าจะไปตีกับภรรยาเก่า มันก็จะเกิดการหึงหวงก็จะไม่ดูแล ผมสังเกตดูนะเค้าพูดจาไม่เป็นกำลังใจให้คนป่วยเลย มีการพูดกระทบกระทั่งกัน มันมีมาอย่างนั้น ปัญหาของครอบครัวเค้ามันก็มีมากนะพวกนี้...

CBR เป็นการสร้างและผลิตซ้ำระบบคุณค่าและปรัชญา ที่อยู่บน "สังคมยูโทเปีย" (Utopia) ที่มีการกล่าวถึงตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะในคริสต์ศักราชที่ 5 ให้คุณค่าของ "ความเป็นส่วนรวม" "สาธารณะ" "ความเป็นชุมชน" จึงเป็น ระบบและคุณค่าที่ตรงข้ามกับ "สังคมทุนนิยม" ที่เน้นการสร้างความสุข และประโยชน์สูงสุดของปัจเจก หรือ "อรรถประโยชน์" อย่างสิ้นเชิง แต่ทว่าเราก็ไม่สามารถหยุดยั้ง "สังคมทุนนิยม" ที่เติบโต ขยายตัวเองอยู่ทุกขณะ ดังนั้น งาน CBR ที่อยู่บนฐาน "ความเป็นชุมชน" จึงต้องเกี่ยวข้องกับ บริบททางประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ มิใช่สภาพที่หยุดนิ่งตายตัวแต่เป็นพลวัต มีการต่อสู้ทางวัฒนธรรม ชัดแย้งและต่อต้าน (สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม, 2547, น. 89)

แม้ว่า สังคมยูโทเปีย อาจเป็นเพียงความหวัง ความฝันที่ไม่เคยเกิดขึ้นในความเป็นจริง อย่างที่ Thomas More ได้เคยกล่าวไว้ แต่งาน CBR ก็ถือเป็นเลี้ยวส่วนหนึ่งของสังคมยูโทเปีย แม้มันจะไม่สามารถแสดงตัวตนของมันได้อย่างหมดจด แต่อย่างน้อยการปรากฏขึ้นของ CBR ก็ น่าจะตอกย้ำ "เป็นสัญญาณ" ให้เห็นว่า ให้เห็นว่า สังคมกำลังมีความขาดแคลน ความไม่เท่าเทียม การกดขี่ของหมู่ชนมวลมนุษยชาติ และมักนำไปสู่ความไร้ระเบียบและภาวะแห่งการแย่งชิง แข่งขันอย่างโหดร้าย (Kamenka, 1982, pp. 1-8) และตัวมันเอง CBR อาจเป็น "ห้ามล้อ" (Brake) ที่จะหยุดและชะลอการล่มสลายและความโหดร้ายในสังคมนั้น นี่คือการจิตสำนึก อุดมการณ์หนึ่งของพวกเรา

8. การขยาย ถ่ายทอดการเรียนรู้และจิตสำนึกของตนสู่ชุมชน

ในการประชุมพบปะ นายก สมาชิก และปลัด อบต. บ้านเหลียง เพื่อติดตามงบประมาณที่ได้เสนอขอในการดำเนินโครงการ CBR ที่ทีมงานได้เสนอไป แต่ท่าทีของ อบต. ดูเหมือนจะ “ต้งแง่” และมองไม่เห็นความสำคัญของโครงการเท่าใดนัก เพื่อให้ทางทีมผู้บริหาร อบต. บ้านเหลียง ได้ตระหนักถึงภาระหน้าที่ และจิตวิญญาณในการช่วยเหลือคนพิการที่เดือดร้อนในพื้นที่ของตน “สมศักดิ์” ได้ขยายการเรียนรู้ ถ่ายทอด ความรู้สึกภายในจากประสบการณ์ของตน ให้ที่ประชุมวันนั้นฟังว่า

...ผมว่าคุยกันถึงความในใจดีกว่า จริง ๆ ที่ผมเข้ามาเพราะว่าผมไปเห็นคนพิการตามบ้าน บ้านนั้นมี 5 คน มีคนบ้าคนหนึ่งคนใบ้คนหนึ่ง มีคนดีคนเดียว เป็นบ้านที่ผมไปเห็นแล้วน้ำตาซึม ว่าทำไมถึงโชคร้ายขนาดนั้น พิกการ 4 คน ได้รับการช่วยเหลือ 1 คน เท่านั้นเอง ครอบครัวนี้ผมประทับใจ ไม่ทราบว่าเป็นกลยุทธ์ของอาจารย์ทวีที่พาผมไป ที่จริงผมเห็นเคสอื่นมาบ้าง เช่นเห็นปลื้มจิต เห็นพนา ผมคงไม่มาร่วมขบวนการนี้ แต่ครอบครัวนี้เห็นถึงความโชคร้ายของเค้า เลยคิดว่าจะช่วยเหลือความโชคร้ายของเค้า ยังไง แล้วกับบ้านที่สองคือครอบครัวของลุงสี ที่เด็กคนนั้นไปถึงพูดจาไม่รู้เรื่อง ถีบปั้ง ๆ อยู่ในบ้าน ลุงสี เข้าก็ต้องอุ้มหลานลงมาเย็นก็ต้องอุ้มขึ้นไปบนบ้าน 20 ปีแล้วเท่ากับอายุของเด็ก ถามว่ามีใครไปช่วยดูแลเค้าไหม ไม่มี นั่นแหละไปเจอ 2 บ้านนี้ผมก็เลยชวนพวกเข้ามา สนใจคนพิการ เมื่อก่อนไม่สนใจหรอกสนใจแต่คนดี ๆ ชีวิตเราก็เปลี่ยนไป มันมีความเป็นทุกข์ว่ายังมีคนลำบากกว่าเราอีกเยอะนะ มันก็เลยยังฝังใจว่า จะต้องช่วยเค้า ถ้า อบต. ช่วยไม่ได้ทางการช่วยไม่ได้ก็คิดว่าจะระดมทุนช่วย แต่ผมก็อายุมากแล้วนะ จะตายเมื่อไรไม่รู้ก็อยากจะให้เด็กรุ่น ๆ พวกนี้มาช่วยเหลือ...

การเน้นย้ำของ “สมศักดิ์” วันนั้น ทำให้นายก ปลัด และสมาชิก อบต.บ้านเหลียง เริ่มเงี่ยหูฟัง นิ่งเงียบ พร้อมกับกล่าวว่า จะพยายามดำเนินการช่วยเหลือคนพิการ ทั้งที่ ๆ ก่อนหน้านี้สนใจแต่ “การให้เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ” ที่พ่อแม่ของผู้นำชุมชนเหล่านี้ มักได้รับอันสงส์ หรือผลประโยชน์ในการจัดสวัสดิการแบบสงเคราะห์เช่นนี้ด้วย หลังจากนั้นอีก 1 เดือน พวกเราทราบข่าวว่า อบต.บ้านเหลียง ได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปสำรวจคนพิการเพื่อประเมินการจัดให้เบี้ยยังชีพ แม้พฤติกรรมและการเคลื่อนไหวของ อบต.ดังกล่าว มิใช่เป้าหมายสำคัญของงาน CBR แต่อย่างน้อยจะทำให้พวกเราได้ว่า การขยายการเรียนรู้ของพี่สมศักดิ์ น่าจะเป็นสิ่งสำคัญในกระทุ้งความเมินเฉยต่อคนพิการที่ห่อหุ้มจิตใจของผู้มีอำนาจในชุมชนที่มีมาช้านาน ได้แตกหัก กะเทาะให้เบา

บางลง . พื้สมศักดิ์กำลังทำลายล้างวัฒนธรรมแห่งความเงียบงัน (Culture of Silence) การถูกปิดปากของผู้ถูกกดขี่อย่างคนพิการ และครอบครัวคนพิการในชุมชนเหล่านี้ แสดงความกล้าและเป็น “ตัวแทน” ของคนเหล่านั้นที่จะเผชิญกับกฎเกณฑ์ ข้อห้ามบางอย่าง (Freire, 1970)

การจัดแบ่งประเภทและระดับของจิตสำนึก

จะเห็นได้ว่าการแบ่งประเภทและจิตสำนึกในการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาเน้นนิยมใช้แนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา และรัฐศาสตร์ เป็นสำคัญ โดยเฉพาะการใช้การวิเคราะห์ทางชนชั้น (Social Class) และบริบทของสังคมตะวันตกโดยเฉพาะประเทศในแถบยุโรป อาทิ งานเขียนของ Marx Gramsci และ Lukacs (กาญจนา แก้วเทพ, 2527) ทำให้อาจละทิ้งมิติทางวัฒนธรรม จิตวิทยา ความเชื่อ ศาสนา และศาสตร์อื่น ๆ ทั้งที่จิตสำนึกก็มีมิติทางอัตถวิสัย (Subjective/ Intersubjective) แต่ทว่าทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาและเจตนารมณ์ (Phenomenology and the Theory of Intentionality) ของ Husserl (Wilson, 1983, pp.145-165; Lusthas, 2002, pp. 1-39) มิได้ให้ความสำคัญกับการจัดประเภท/มิติ และระดับของจิตสำนึก ในขณะเดียวกัน หากจะใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีบูรณาการของจิตสำนึก (An Integral theory of consciousness) ของ Wilber (1997, 2005) ในการจัดแบ่ง จิตสำนึกทั้งหมด ลงบนภาคส่วนของจิตสำนึกทั้ง 4 (Quadrants of Consciousness) นั้นเป็นไปได้ยากมาก เหตุผลคือ ความเป็นองค์รวมของจิตสำนึกของผู้ปฏิบัติงานโครงการ CBR ดังกล่าว ที่ไม่สามารถจัดแยกออกจากกันอย่างชัดเจนเด็ดขาด ยกตัวอย่าง เช่น จิตสำนึกกลุ่มชนนิยม ที่ประกอบด้วยจิตสำนึกย่อยอีก 3 ชุดคือ การรับรู้ เข้าใจถึงความทุกข์ยาก (Empathy) อาจจัดอยู่ในส่วนซ้ายบน (Upper Left Quadrant) การวินิจฉัยปัญหาและให้การช่วยเหลืออย่างมีภูมิปัญญา อาจอยู่ในส่วนขวาบน (Right Upper Quadrant) และยุติธรรมสังคม อาจจัดอยู่ในส่วนขวาล่าง (Lower Right Quadrant) ดังนั้น จิตสำนึกกลุ่มชนนิยม จึงสามารถจัดวางไว้ได้ทั้ง 3 Quadrants หรือ จิตสำนึก “มีหัวใจที่เปิดกว้าง เป็นกัลยาณมิตรกับทุกฝ่าย อดทน ใจเย็น ยอมรับความแตกต่าง...” อาจจัดวางได้ทั้ง Upper Left และ Lower Left Quadrant เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้คือ การพยายามนำสิ่งที่เป็นอย่างเดียวกันไปจัดแยกเป็นส่วน ๆ หรือการนำสิ่งที่ต่างกันมารวมไว้อยู่ที่เดียวกัน ซึ่งเป็นปัญหาเดียวกับที่ Lane (1996 และ Schlamm (2001) ได้วิพากษ์และติติงไว้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงพยายามที่จะใช้จุดดีของ Husserl และ Wilber มาผสมผสานกันเป็นแบบแผน (Model) (ดูตารางที่ 2.3 หน้า 82) เพื่อจัดวาง จัดแบ่ง อธิบายถึง ประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับ

จิตสำนึกที่ค้นพบนั้น พบว่า จิตสำนึก การสร้างความหมาย ภายใต้ประสบการณ์การทำงานดังกล่าว อาจแยกได้เป็น 2 กลุ่ม/ ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่

1. จิตสำนึก ความหมายเพื่อผู้อื่น สังคม และความเป็นเอกภาพ (Others and Unity)

หมายถึง เจตนารมณ์ อุดมการณ์ ความรู้สึกนึกคิด ความตั้งใจ ความรู้ ความจริง แบบแผนโครงสร้าง กฎเกณฑ์ ที่กำกับให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคล “กระทำ แสดงออก เพื่อประโยชน์ของผู้อื่น สังคม สาธารณะ” ซึ่งถือเป็นการลดตัวตนของตนเอง แต่ขยายจิตวิญญาณไปสู่ผู้อื่น มีเอกภาพแห่งจิตวิญญาณ ไม่แยกเขาไม่แยกเรา และถือเป็นจิตสำนึกขั้นสูง คืออยู่ในระดับ Total Organism / Centauric และ Unity Consciousness ตามแนวคิดของ Ken Wilber จากข้อค้นพบในบทที่ 5 และข้อค้นพบที่ได้นำเสนอมาเป็นลำดับของบทนี้ สามารถจัดวางจิตสำนึกดังกล่าว ที่อยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่

- 1) จิตสำนึกแห่งการเสริมพลังอำนาจคนพิการ : เป็นจิตสำนึกระดับ Organism / Centauric Level
- 2) จิตสำนึกแห่งกลุ่มชนนิยม : เป็นจิตสำนึกระดับ Organism / Centauric Level
- 3) จิตสำนึกแห่งการยินยอมของคนในต่อคนนอกให้เข้าดำเนินงาน CBR: เป็นจิตสำนึกระดับ Organism / Centauric Level
- 4) จิตสำนึกแห่งความมีสัจจะและรับผิดชอบ: เป็นจิตสำนึกระดับ Organism / Centauric Level
- 5) จิตสำนึกแห่งความพอดี พอเพียง และเหลือให้ผู้อื่น เป็นจิตสำนึกระดับ Organism / Centauric Level
- 6) จิตสำนึกแห่งการมีหัวใจที่เปิดกว้าง: เป็นจิตสำนึกระดับ Unity Level

2. จิตสำนึก ความหมายเพื่อเรียนรู้ เปลี่ยนผ่านภายในตนเอง (Self or Ego)

หมายถึง เจตนารมณ์ อุดมการณ์ ความรู้สึกนึกคิด ความตั้งใจ ความรู้ ความจริง แบบแผนโครงสร้าง กฎเกณฑ์ ที่กำกับให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคล “กระทำ แสดงออก เพื่อประโยชน์เพื่อการเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงของตนเองหรือคนในโครงการ CBR” เท่านั้น ยังอาจไม่ปรากฏการกระทำ การแสดงออกเพื่อผู้อื่นนอกกลุ่ม สังคม สาธารณะ อย่างชัดแจ้ง หรืออาจจัดเป็นเพียง “กระแสความคิด” (Stream of Thinking) ซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานของการก้าวไปสู่จิตสำนึกระดับที่สูงขึ้นไป

ดังนั้นจิตสำนึกประเภทนี้จึงจัดอยู่ในระดับ "Ego Level" ตามแนวคิดของ Ken Wilber เท่านั้น มีดังต่อไปนี้

- 1) จิตสำนึกแห่งการขยาย ถ่ายทอดการเรียนรู้และจิตสำนึกของตน สู่ชุมชน
- 2) จิตสำนึกแห่งการมองเห็นคุณค่าของงานเพื่อฟื้นคืนการล่มสลายของทุนชุมชน
- 3) จิตสำนึกแห่งการรับรู้ CBR มิใช่เพียงงานที่ต้องทำตามหน้าที่แห่งองค์กร
- 4) จิตสำนึกแห่งการมองเห็นความเป็นสหวิชาการและการหนุนเสริมของทุกภาคส่วน
- 5) จิตสำนึกแห่งการตระหนักว่าการวิจัย คือ สิ่งใกล้ตัวและวิถีชาวบ้าน
- 6) จิตสำนึกแห่งการเรียนรู้การช่วยเหลือและบริการคนพิการ

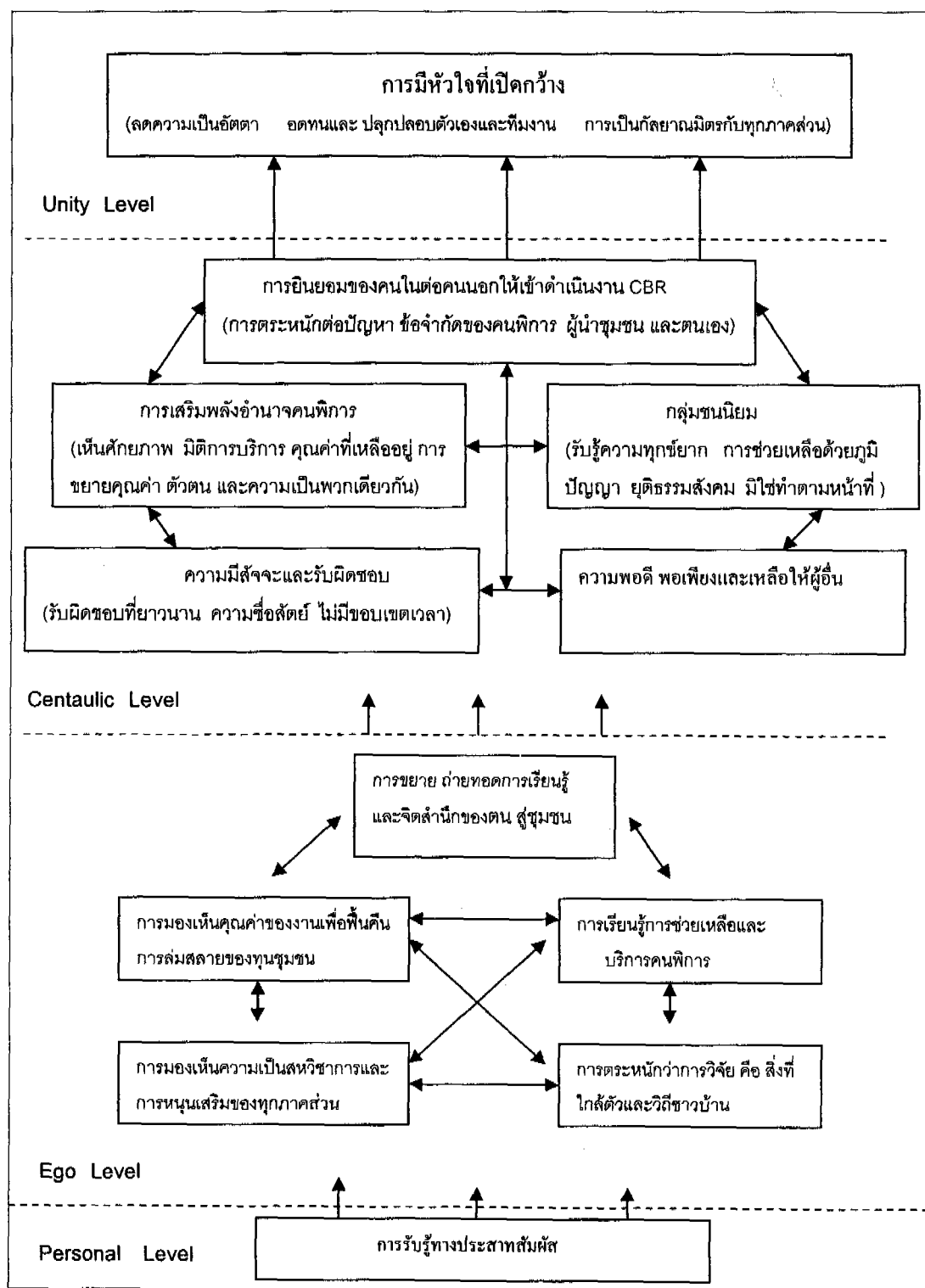
ความเกี่ยวข้อง สัมพันธ์ ผูกโยงของจิตสำนึกที่ค้ำยัน หนุนเสริมงาน CBR เหล่านี้สามารถนำมาเขียนได้ดังภาพที่ 12

และจากภาพดังกล่าว ทำให้ได้ข้อสรุปที่สำคัญดังนี้

- 1) มีจิตสำนึกอย่างน้อย 11 ชุดที่ค้ำยัน หนุนเสริมงาน CBR ณ อำเภอพุทธมณฑล ให้ดำรงอยู่ อย่างน้อยเกือบ 2 ปีที่ผ่านมา
- 2) แต่ละจิตสำนึกมิได้อยู่อย่างโดด ๆ แต่มีความสัมพันธ์ ผูกโยงซึ่งกันและกันทั้งในมิติใน "แนวตั้ง" คือการเป็นพื้นฐานการพัฒนาไปสู่จิตสำนึกชั้นที่สูงกว่า และมิติใน "แนวนอน" ที่หนุนเสริมกันและกันอย่างแนบแน่นแยกไม่ได้ว่าจะอะไรมาก่อนมาหลัง
- 3) จิตสำนึก ซึ่งเป็น "ความจริง" ชุดหนึ่ง โดยแต่ละชุดก็มีแบบแผน ลักษณะเฉพาะตัวของมันเพื่อ "ต่อสู้/ขัดขึ้น" กับ "ความจริง" อีกชุดหนึ่งอย่างมีพลวัตเสมอ
- 4) แบบแผนและลักษณะที่มีความเฉพาะตัวของจิตสำนึกแต่ละชุด เกิดขึ้นจากการจัดแบ่งระดับ/ขั้น (Levels) และประเภท (Types) ของจิตสำนึกหรือความรู้ ความจริง

ภาพที่ 12

ความสัมพันธ์ของระดับและประเภทของจิตสำนึกที่ค้ำยันงาน CBR

ความเป็นองค์รวมของจิตสำนึก

จากการนำเสนอจิตสำนึก และการสร้างความหมายในบทที่ 5 และ ในบทนี้มาเป็นลำดับนั้น ช่วยทำให้เราเห็นจิตสำนึก การสร้างความหมายของบุคคลซึ่งได้ทำงานบริการช่วยเหลือคนพิการในชุมชนของอำเภอพุทธมณฑล ภายใต้โครงการ CBR ได้อย่างชัดเจนในมิติต่าง ๆ ซึ่งอาจแบ่งประเภทของจิตสำนึก เจตนารมณ์ การสร้างความหมาย ได้อย่างน้อย 2 กลุ่มหรือระดับ (Levels of Consciousness) ใหญ่ ๆ คือ จิตสำนึกเพื่อตนเอง (Self) และจิตสำนึกเพื่อคนอื่นและเอกภาพ (Others and Unity) รวมจำนวน 11 ชุด/ประเภท (Types of Consciousness)

ซึ่งทั้งหมดเป็นความพยายามของผู้วิจัย ในฐานะ “นักวิจัย” โดยใช้การวิเคราะห์แบบจำแนกแยกแยะ หรือที่เรียกว่า “Typology Analysis” จัดหมวดหมู่จิตสำนึกตามความสัมพันธ์โครงสร้างทางภาษาศาสตร์ เพื่อหาความสัมพันธ์ที่เกิดจากความเหมือน (Similarity) หรือความแตกต่าง (Dissimilarity) มิได้มุ่งที่จะจัดแบ่งเพื่อรวมเข้าหรือตัดออก (Inclusion and Exclusion) (Polkinghorne, 1988, p. 167) เป็นการถอดรหัส (Codes) สร้างประเด็นหรือจุด (Themes and Plots) และผูกโยงให้เป็นเรื่องราว และการสร้างความหมายและนัยยะ (Meaning and Significance) หรือข้อสรุปเชิงอุปนัย (Analytic Induction) ตามแบบแผนของการศึกษาจิตสำนึกและความหมาย (Consciousness Study) และการวิเคราะห์เชิงภาษาศาสตร์ (Linguistic Analysis) แต่แท้ที่จริงแล้ว การวิเคราะห์แบบจำแนกแยกแยะดังกล่าว อาจทำให้มองไม่เห็นตัวตนของผู้คนอย่างแท้จริง ละทิ้งความเป็นองค์รวมของบุคคล (Holistic of Individual) และองค์รวมของกลุ่ม (Holistic of Group)

ในด้านองค์รวมของบุคคล กล่าวคือ จิตสำนึกเหล่านั้นมิได้อยู่กันอย่างแยกส่วน แต่กลมกลืนเป็นเนื้อเดียว เป็นตัวตนของบุคคลนั้น หากในด้านนักจิตวิทยาสังคม อาจหมายถึง “อัตลักษณ์” (Identity) หรือ นักจิตวิทยาคลินิกที่ยึดถือตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์ อาจเรียกว่า “บุคลิกภาพ” (Personality) แต่สำหรับ Husserl แล้ว เขาเลือกที่จะเรียกสิ่งเหล่านี้ว่า “แบบแผนหรือโครงสร้างของจิตสำนึก” (Structure of Consciousness) จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม การกระทำและปฏิบัติการทางสังคม (Social Action) ของผู้คน ซึ่งในที่นี้ก็คือพฤติกรรม และ ปรากฏการณ์การทำงาน CBR การกระทำ ภาษา ท่าทีพวกเราในที่ทีมงานได้แสดงออกไปและถูกจัดวางไว้ในจิตสำนึกแต่ละประเภทนั้น อาจเป็นการหาจุดที่เด่นที่สุด ชัดเจนที่สุดของภาษา เนื้อความ แล้วจัดวางกำหนดประเภทของจิตสำนึกนั้นตามมุมมองของนักวิจัย แต่

แท้จริงแล้วการกระทำ ทำที่นั่นอาจซ่อนซ่อนจิตสำนึกของมิติอื่น ๆ อันเป็น "ตัวตนที่เป็นองค์รวม" ของผู้คนเหล่านั้นไว้ หากจะยกตัวอย่าง ถ้อยความ ภาษา ทำที่ของ ทีมงานที่ปรากฏที่ได้นำเสนอ ก่อนหน้านี้ อาทิ

สมศักดิ์:ผมขอแย้ง อาจารย์ทวิหน้อยนะครับ ที่บอกว่าคณะกรรมการของเราจะเปลี่ยนทุก ๆ 2 ปี ผมว่าก็ยังอยู่ในชุดนี้แหละกรรมการ ถามว่าใครอยากจะมาสมัครเป็นกรรมการเพื่อช่วยเหลือคนพิการบ้าง มันหายาก ที่เรามีอยู่ตอนนี้เราก็ต้องหมุนเวียนหน้าที่กันไป อาจารย์ทวิถ้าออกไปจากที่นี่แล้วก็คงจะไม่ค่อยได้มา แต่ว่าสมศักดิ์อยู่ที่นี่ตลอด เพราะฉะนั้นใคร ๆ ก็ต้องมาหา ไม่สามารถหลบไปไหนได้ ขนาดคลินิกผมไม่อยากจะทำ แต่ก็ต้องทำ มันเหมือนผูกพันกันไปตลอด ในใจของผมมีแต่คนพิการอันนี้ผมขอยืนยันกับอาจารย์ทวิเลยว่า พวกผมไม่พ้นหน้าที่หรอก เราต้องตามนะครับไม่ใช่ทิ้งไปเลย อันนี้คือภาระผูกพันที่ผมบอกว่าทำไม่ถึงถึงไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องตลอดชีวิต ผมก็เลยดึงลูกสาวเข้ามา ถ้าผมเป็นอะไรไปก็ให้เค้าถ่ายทอดเจตนารมณ์ของผมต่อไป

หากพิจารณาถึงสิ่งที่ "สมศักดิ์" ได้สะท้อนออกมานั้น ผู้วิจัยได้พยายามจัดวางสิ่งที่ปรากฏนี้ เป็นจิตสำนึกของ "การมีสัจจะและรับผิดชอบ" แต่แท้จริงแล้วอาจแสดงให้เห็นได้ทั้งจิตสำนึกของ "มีจิตสาธารณะ ยุติธรรมสังคม" ด้วยก็ได้ และอีกตัวอย่างหนึ่ง

เสกสรร: อยากจะบอกว่า...เงิน 500 (เบี้ยยังชีพ) มันไม่สามารถ ที่จะเลี้ยงดูเค้าได้ตลอด ถ้าพ่อแม่เค้าตายไปแล้วคนพิการยังอยู่ ...ก็คือ เดือนละ 500 เราได้มากก็แค่ค่ายา ซึ่งมันก็ได้ทุกเดือนแต่ว่าความภูมิใจมันไม่มี คือ เราอยากได้เงินมาประกอบอาชีพ ตอนนี้ผมก็เลี้ยงไก่ ขายได้บ้างไม่ได้บ้าง แค่ออื้อข้าวให้ไก่กิน มันก็ดีมันมีความสุข ตอนนี้เราก็ได้เงินค่าขายไก่ มาเป็นค่ายา มันก็ทดแทนเงิน 500 ได้ มันมีความสุขในใจ

ในบทที่ 5 ผู้วิจัยพยายามจะจัดวางให้เห็นว่า ทำที่และถ้อยความของเสกสรร แสดงให้เห็นว่ามี "จิตสำนึกแห่งการเสริมพลังอำนาจคนพิการ" แต่ในขณะเดียวกัน ทำที่และถ้อยความนี้อาจแสดงถึง การมี "จิตสำนึกแห่งการเรียนรู้การช่วยเหลือและบริการคนพิการ" ด้วยเช่นกัน

ตัวอย่างที่หยิบยกมานั้น น่าจะแสดงให้เห็นว่า จิตสำนึกของพวกเราในทีมงาน CBR มิได้อยู่กันอย่างแยกส่วนแต่หลอมรวมอยู่ใน "ตัวตน" อย่างเป็นองค์รวมของบุคคลนั้นตลอดเวลา ดังที่ Husserl (1962, quoted in Toombs, 1993) ชี้ให้เห็นว่า ลักษณะของจิตสำนึกนั้นมีความ

เป็นจักรวาล/จักรภพ ไม่เฉพาะแต่ในตัวของมันเอง แต่ยังเกี่ยวข้องกับจิตสำนึกและความหมายอื่น หากแต่ว่าในเวลาสถานที่หนึ่ง (Time and Place) บุคคลอาจแสดง หรือใช้จิตสำนึกแต่ละมิติที่มีอยู่ หรือที่ Husserl เรียกว่า ภายใน “จักรภพแห่งความหมาย” (Temporality) หรือ ที่ Wilber (1997) เรียกว่า “ภาคส่วนของจิตสำนึก” (ความรู้/ความจริง-ผู้วิจัย) (Quadrants of Consciousness) ของตน ไม่เท่ากัน ไม่เหมือนกัน เข้าทำนองที่ว่าแล้วแต่ “กาลและเทศะ” และการระลึกรู้ (Perception) ในปัจจุบันขณะ (Here and Now)²

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการวิเคราะห์จิตสำนึกแบบจำแนกแยกแยะ (Typology) อาจทำให้ละทิ้งความเป็นองค์รวม และอาจมีนักทฤษฎีบางท่าน อาทิ Polkinghorne (1988, p.167) ไม่เห็นด้วยกับการใช้การวิเคราะห์แบบ “Typology” ว่าไม่เหมาะสมการศึกษาด้านความหมายและจิตสำนึก แต่สำหรับผู้วิจัยแล้ว ยังเห็นว่าวิธีดังกล่าวยังมีคุณูปการอยู่ไม่น้อย เพราะอย่างน้อยทำให้เห็นว่า แต่ละคนนั้นอาจมี “ชุด/มิติ/ประเภท” ของจิตสำนึก (Types of Consciousness) ไม่เหมือนกัน หรือ แม้จะมีเหมือนกัน แต่ “ระดับหรือดีกรี” ของจิตสำนึก (Levels of Consciousness) ไม่เท่ากัน จากการวิเคราะห์ในบทก่อนหน้านี้ จะเห็นว่า ถ้อยความทั้งจากการถอดเทปการประชุมของทีมงานที่มีประจำทุกวันพฤหัสบดี การประชุมพบปะผู้นำชุมชน อบต. หรือจากภาษาสนทนาของทีมงานเป็นรายบุคคล และเรื่องเล่าอัตชีวประวัติ ที่นำมาเป็นตัวอย่างนั้นมีจำนวน และรายชื่อของบุคคลในทีมงานและสะท้อนให้เห็นจิตสำนึกแต่ละประเภท/มิติ แตกต่างกันไป บางจิตสำนึกถือเป็นจิตสำนึกกร่วม มีผู้คนที่มีลักษณะเดียวกันนี้จำนวนมาก อาทิ “จิตสำนึกแห่งกลุ่มชนนิยม” ซึ่งแม้ว่าหลายคนอาจจะมิได้สะท้อนออกมาด้วยภาษาพูด หากประเมินจากการพฤติกรรมที่ทุกคนเข้าร่วมโครงการนี้ โดยไม่มีค่าตอบแทนที่เป็นค่าจ้าง เงินเดือน (ยกเว้นผู้ช่วยวิจัย ที่ทำหน้าที่ประสานงาน งานเอกสาร ธุรการ ถอดเทป) โดยอาจจะได้ค่าอาหารและค่าเดินทางในการมาร่วมประชุมหรือ ลงพื้นที่ครั้งละไม่เกิน 100 บาท โดยคิดตามระยะทางที่ สกว.กำหนดไว้ ซึ่งในช่วงหลัง ๆ ที่ทำงานไปแล้ว 1 ปี 4 เดือน และสิ้นสุดโครงการและงบประมาณที่ สกว.สนับสนุนแล้ว พวกเรายังคงมีการประชุม ลงพื้นที่เยี่ยม ช่วยเหลือคนพิการโดยไม่มีแม้ค่าอาหารและค่าเดินทาง พวกเราทุกคนยังคงมาร่วมทำงานกัน น่าจะแสดงให้เห็นว่าทุกคนในทีมงาน CBR มีจิตสำนึกในมิตินี้ที่เสียสละเพื่อส่วนรวม แต่ในขณะเดียวกัน บางจิตสำนึกเป็นความเฉพาะและเพิ่มขึ้นของบางคน โดยสรุปแล้ว จากการพิจารณาจากภาษาพูด และการสังเกตพฤติกรรม และการได้มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันตลอดเกือบ 2 ปีที่ได้ทำงานร่วมกัน ผู้วิจัยมีความเชื่อว่าจิตสำนึกข้างต้นนั้น น่าจะมีอยู่ ดำรงอยู่ในตัวตนของพวกเราทุกคน เพียงแต่อาจจะมียุติธรรมที่แตกต่างกัน

² ดูรายละเอียด จักรภพแห่งความหมาย จากภาพที่ 5 ในบทที่ 3, น. 125.

ไม่เหมือนกัน อาทิ “อนันต์” อาจมี “จิตสำนึกการมีหัวใจที่เปิดกว้าง” เป็นกัลยาณมิตรกับทุกฝ่าย
 อุดม ใจเย็น มากกว่า “สมศักดิ์” ที่ใจดูใจร้อนและมีระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ในการทำงาน
 ขาดความยืดหยุ่นไปบ้าง ในขณะที่ “สมศักดิ์” คูมี “จิตสำนึกแห่งความมีสัจจะและรับผิดชอบ”
 ใส่ใจต่อสิ่งที่ทำ มุ่งมั่น จริงใจ มากกว่าคนอื่น ๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตามในขั้นนี้อย่างน้อยทำให้
 เราทราบว่าจิตสำนึกทั้งหมดมีอยู่ในตัวตนของทีมงานพวกเรา “ทุกคน” แต่อยู่ใน “ระดับที่แตกต่างกัน”
 “ไม่เหมือนกันเท่านั้น” คงเป็นการยากเหมือนกันที่จะชี้ชัดได้ว่า มากกว่ากันเท่าไร มากน้อยเพียงใด
 และคงไม่มีความจำเป็นที่จะทำเช่นนั้น เพราะความสำคัญ อยู่ที่ว่า แม้แต่แต่ละคนจะมีระดับหรือ
 ตีกรของจิตสำนึกที่ต่างกันและบางคนอาจมีจิตสำนึกในบางมิติน้อยมาก แต่หากเมื่อทุกคนได้มา
 มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน ก่อให้เกิด “สภาวะที่มีพลัง” เพียงพอที่จะค้ำยันให้ งาน CBR ณ ที่แห่งนี้ดำรง
 อยู่ได้อย่างน้อยคือ ระยะเวลา 2 ปีที่ผ่านมา และพยายามที่จะดำรงอยู่ต่อไป “สภาวะที่มีพลัง” นี้
 อาจเรียกว่า “ความเป็นองค์รวมของกลุ่ม” (Holistic of Group) ซึ่งการเกิดขึ้นแห่งพลังของกลุ่มได้
 นั้น ต้องผ่าน “กระบวนการสร้างจิตสำนึก” (Formation of Consciousness)

กระบวนการสร้างจิตสำนึก

(Formation of Consciousness)

เนื่องจาก “กระบวนการ” สร้างจิตสำนึก หรือ การกระตุ้น/การปลุก/ยกระดับจิตสำนึก
 (Formation of Consciousness) จะนำไปสู่ “ผลลัพธ์” (Outcome) ที่เรียกว่า “ความเป็นองค์รวม
 ของกลุ่ม” ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยนิยามว่า หมายถึง “ปรากฏการณ์ หรือบรรยากาศ ของการมีปฏิสัมพันธ์
 การชักจูงจิตสำนึก ตัวตนของแต่ละคนเข้าด้วยกัน อย่างพอเหมาะพอดีกับจังหวะแห่งเวลาและ
 สถานที่จนเกิดจิตสำนึกร่วมที่มีพลังในการขับเคลื่อนตนเองและกลุ่มให้พัฒนางอกงาม และ
 เปลี่ยนผ่าน” ซึ่งมีได้มีค่าเท่ากับ การเอาจิตสำนึกของทุกคนมากอง หรือมาบวกรวมกัน หากแต่มี
 น้ำหนัก มีพลังมากกว่าผลรวมจิตสำนึกของแต่ละคน (The holist does not equal to the sum-
 ผู้วิจัย) ซึ่งการเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนผ่านจิตสำนึกที่ค้นพบในงานวิจัยฉบับนี้ นี้อาจ “ไม่เข้มข้น ไม่
 เพียงพอ” ที่จะทำลาย “โครงสร้างอำนาจ” ที่กดขี่ ครอบงำผู้คนในชุมชนโดยเฉพาะ “คนพิการ” ใน
 ชุมชนนี้ได้ ตามความหมาย “การปลุกจิตสำนึก” (Conscientization) เพื่อการปลดปล่อย
 (Emancipatory) ของ Paulo Freire (1970) แต่ก็มีข้อค้นพบบางประการที่แสดงให้เห็นว่า เป็นจุด
 “เริ่มต้น” “พัฒนาการ” “กระแสแห่งประสบการณ์” (Single Stream of Experience) ที่ให้และ
 สร้างความหมายใหม่ นิยามใหม่ (Redefining) ต่อปรากฏการณ์ที่ค้นพบ อันจะนำไปสู่การทำลาย

โครงสร้าง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการปลดปล่อยนั้น หากมีการขับเคลื่อนต่อไป ดังจะนำเสนอต่อไปนี้

“กระบวนการ” สร้างจิตสำนึก หรือ การกระตุ้นจิตสำนึก (Formation of Consciousness or Consciousness Raising) จึงเป็น “ขั้นตอน” “ระยะ” “วิธี” (Stage /Phase/ Procedure) ที่จะทำให้เกิด “ความเป็นองค์กรรวมของกลุ่ม” นั้น มีนักทฤษฎี ผู้ให้ความหมายและกำหนดกระบวนการต่าง ๆ ไว้มากพอสมควร (Mezirow ,1990, pp. 59-67; Allen, 1973, quoted in Mezirow et al, 1990, p. 68; Heaney and Horton, 1990, pp. 89-91; Freire,1970, p. 40) แต่สำหรับงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยต้องการวิเคราะห์ให้เห็นว่า การเกิดขึ้นของจิตสำนึกทั้งหมด ที่นำเสนอในบทที่ 5 และในตอนต้นของบทนี้นั้น มีกระบวนการเป็นอย่างไรบ้าง จึงเห็นว่าน่าจะแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนอันเกิดจากการสังเคราะห์ ผลผสมผสานจากงานของนักเขียน นักทฤษฎีข้างต้น ดังนี้

- การหนุนเสริม แบ่งปันอย่างวิพากษ์ (Critical Sharing)
- การแลกเปลี่ยนอย่างเท่าเทียม (Equality)
- การเชื่อมโยงประสบการณ์และการปฏิบัติ (Connection and Action)

1. การหนุนเสริม แบ่งปันอย่างวิพากษ์ (Critical Sharing)

ในขั้นนี้ เป็นการสร้างบรรยากาศความรู้สึกของความสนิทสนมและไว้วางใจ (Intimacy and Trust) การสร้างสัมพันธ์ภาพ การตระหนักของการมีประสบการณ์ที่เหมือนกัน ทำให้ผู้ถูกกดขี่ ผู้ไร้อำนาจ ผู้ถูกตราหน้า คนพิการ ชาวบ้าน ได้รับทราบ รับรู้ถึงภาวะดังกล่าวของตนการใช้ประสบการณ์ เหตุการณ์ที่ใกล้ตัวของแต่ละคนของผู้ไร้อำนาจ ผู้ถูกกดขี่เป็นจุดเริ่มต้นของการสะท้อนคิด ทบทวน โดยไม่จำเป็นต้องหาคำตอบว่าถูกหรือผิด หรือยังไม่จำเป็นต้องรับหาทางออกใด ๆ ในขั้นตอนนี้ นักวิชาการ นักการศึกษา นักวิจัยจะทำหน้าที่เพียง “ผู้รับฟัง” และ “เรียนรู้” ร่วมกับกลุ่ม อาจคอยสรุป สร้างบรรยากาศที่เหมาะสมของการแลกเปลี่ยน เรียนรู้

พวกเราในที่ทำงานแต่ละคน อาจมีระดับของจิตสำนึกที่แตกต่างกัน มีลักษณะความสามารถ ความถนัดในมิติหนึ่ง แต่ก็ยังมีลักษณะด้อยในอีกมิติหนึ่ง อาทิ พนา มีความขยันขันแข็ง สม่่าเสมอในการประชุมและการทำงาน เป็นผู้ประสานงานเดินทางไปจดทะเบียนให้กับคนพิการได้อย่างดี แม้จะมีความพิการทางกายเดินไม่สะดวก แต่การแสดงความเห็น การพูดในที่ประชุมน้อย เสกสรร ถือเป็นแบบอย่างคนพิการที่ดีในฐานะคนพิการที่ต่อสู้ชีวิต พัฒนาตนเอง

เป็นคนพิการแนวหน้าที่มีความรอบรู้การพัฒนาคนพิการมิติใหม่ ๆ การเสริมพลังอำนาจ การมีวิถีชีวิตอิสระของคนพิการ รวมทั้งการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนพิการเนื่องจากเลกสรรเป็นคนพิการที่คลุกคลีอยู่กับสมาคมคนพิการประจำจังหวัด และองค์กรระหว่างประเทศ แต่เลกสรรก็ไม่ค่อยมีเวลากับทีมงานมากนักทั้งที่เป็นประธานคณะกรรมการฟื้นฟูคนพิการอำเภอพุทธมณฑล เนื่องจากมักบอกรับพวกเรามาว่าต้องไปประชุม มีกิจกรรมร่วมกับสมาคมคนพิการประจำจังหวัดบ่อย ๆ จึงทำให้ดูเหมือนว่าเอาใจออกห่างจากพวกเราในระยะหลัง ๆ ปลื้มจิต ไม่รู้หนังสือ อ่านหนังสือไม่ออก แต่ปลื้มจิตก็เป็น นักพูด นักเคลื่อนไหวเพื่อผดุงสิทธิและความเป็นธรรมแก่คนพิการ ในที่ประชุมพบปะผู้นำชุมชน และ อบต.หลายต่อหลายครั้ง เพื่อนันต์ดีถือว่าเป็นผู้ที่มีจิตสำนึกของผู้มีใจที่เปิดกว้าง เป็นกัลยาณมิตรกับทุกฝ่าย อุดหนุน ใจเย็น มากกว่า พี่สมศักดิ์ ที่ใจจู้จี้ร้อนและมีระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ในการทำงาน ขาดความยืดหยุ่นไปบ้าง แต่ในขณะเดียวกัน การมีแบบแผนระเบียบกฎเกณฑ์ ก็ทำให้พี่สมศักดิ์มีจิตสำนึกของผู้รักษาสัจจะวาจา รับผิดชอบ ใส่ใจต่อสิ่งที่ทำ มุ่งมั่น จริงใจ มากกว่าคนอื่น ๆ เป็นต้น ซึ่งภาวะดังกล่าวมิได้เป็นสภาวะ "การพึ่งพิง" (Dependence) แต่เป็นสภาวะของ "การพึ่งพาอาศัยกัน และมีส่วนได้เสีย" (Interdependence and Stakeholder) (Fine and Asch, 1988)

ตัวอย่างของปรากฏการณ์ บรรยากาศการ "หนุนเสริม แบ่งปัน" จิตสำนึกระหว่างทีมงาน จนเกิด "พลัง" ที่จะเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนผ่านจิตสำนึก ไม่เฉพาะ "คนภายในกลุ่ม" แต่ยังขยายไปสู่ "คนนอกกลุ่ม" ที่เป็นผู้ฟัง ผู้พบเห็น ผู้นำชุมชน ที่เกิดขึ้นในการประชุมพบปะกับ นายก ปลัด และสมาชิก อบต. บ้านแดง

โสภิตา:มันคือเงินที่เราต้องควักกระเป๋าจ่ายให้เดือนละ500หรือเปล่า? คำตอบมันอาจจะไม่ใช่ เราถามคนที่ทำงานกับเราเค้าไม่ได้ต้องการในส่วนนั้น เลกสรรเนี่ยะอยากยกตัวอย่าง...สิ่งแรกที่เลกสรรต้องการคืออยากได้เตียง เพราะถ้าได้เตียงไขหัวสูงเค้าจะได้ยกเท้าสูงแม่เค้าจะช่วยในการฟื้นฟูดี เรา ก็ประสานงานกับทางโรงพยาบาล ขอเตียงที่ไม่ใช่แล้วไปให้เค้า...เลกสรรลองเล่าตอนที่ฟื้นฟูตัวเอง

เลกสรร: ก็จากที่เห็นที่โรงพยาบาลมีรถเอวไวยกขา ก็มีน้ำหนักแขนเพื่อที่จะได้พยุงตัวขึ้นได้ ก็อยากช่วยเหลือตัวเองให้ได้มากที่สุด เพื่อลดภาระทางบ้าน ไม่เป็นภาระต่อสังคม

สมศักดิ์: ที่ผมไปพบปี 46 นะซิ.... สภาพของเลกสรรไม่ใช่แบบนี้เลย ผมดูแล้วว่าเค้าจะรอดไหม ที่ผมเห็นเค้าใช้ปากเขียน วาดภาพ

โสภิตา: หลังจากนั้นก็มีกรช่วยเหลือเลกสรร ที่เราเห็นว่าเค้ามีศักยภาพตรงนี้ เราก็ประสานไปทางสมาคมคนพิการโดยพนา เอาเค้าไปหัดวาดภาพ ด้วยปากพาเค้าไปประชุมไปอบรมต่าง ๆ ...ทุกวันนี้พอเห็นเลกสรรก็ ตัวเองมีความสุขว่าเคยเห็นเค้าอยู่ในสภาพหนึ่งแล้ววันนี้เค้ามาอยู่ตรงนี้ได้มันเป็นความสุข

เลกสรร: จากโครงการที่กำลังทำอยู่ 3 จังหวัด เป็นโครงการนำร่อง ในส่วนของผู้ช่วยเหลือมันไม่จำเป็นที่คนพิการคนหนึ่งจะต้องได้รับการช่วยเหลือจากผู้ช่วยเหลือทั้งวัน คือบางคนอาจต้องการแค่วันละ 2 ชั่วโมง หรือ 4 ชั่วโมง คือ 2 ชั่วโมงตอนเข้ามาช่วยอาบน้ำแต่งตัว เย็นอาบน้ำแต่งตัวพาเข้านอนก็แล้วแต่ความต้องการของแต่ละคน ถ้ายังงั้นก็จะจ้างเป็นรายชั่วโมง ๆ ละ 50 บาท

ทวี: ฟังดูแล้ว...พี่เป็นไงบ้างครับ ช่วยกันระดมความคิดเห็นหน่อย

ปลัด: ในโอกาสต่อไปท่านสมาชิกสภาอบต.ก็ตาม คล้าย ๆ กับว่ามีส่วนร่วม มีชมรมของคนพิการ อบต.จะซื้อที่ข้าง ๆ เนี่ยแล้วอาจจะจะมีพื้นที่ให้

นายก: ถ้าเกิดองค์กรตรงนี้หรือกลุ่มคณะทำงานตรงนี้จะทำให้เห็นได้ชัดเจนต่อไปในอนาคต...อาจจะจะมีห้องสักห้องหนึ่งสำหรับองค์กรตรงนี้ โดยเฉพาะไว้ให้ผู้พิการมารวมกลุ่มกันมาทำกิจกรรมหรือว่ามาฝึกอบรมมันน่าจะมีโอกาสที่จะเป็นไปได้

2. การแลกเปลี่ยนอย่างเท่าเทียม (Equality)

ในขั้นนี้ เป็นการสร้างบรรยากาศการสะท้อนขบคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Reflection) มากขึ้นอย่างเปิดเผยและเท่าเทียม กลุ่มจะมีความเหนียวแน่นมากขึ้น มีความเป็นเนื้อเดียวกันของกลุ่มแห่งการเรียนรู้ (The Homogeneity of the Learning Group) โดยผู้วิจัย นักวิชาการ ผู้นำกลุ่ม ทำหน้าที่ให้เกิดความกลมกลืน เป็นเนื้อเดียวกันของประสบการณ์และเป้าหมายของสมาชิก (กลุ่ม) โดยเฉพาะการทำให้สมาชิกเกิดการยอมรับในความแตกต่างทางสังคมระหว่างกันอย่างอิสระ ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง เพศ ชนชั้น ความพิการ เป็นต้น ผู้นำกลุ่มต้องมีบทบาทไม่ครอบงำ หรือควบคุมกลุ่ม เปิดโอกาสให้สมาชิก ตรวจสอบความเข้าใจ ข้อตกลงเบื้องต้นร่วมกันอย่างมีระบบ การขยายการตระหนักรู้และทางเลือก จากขั้นตอนนี้จะช่วยทำให้เกิดลักษณะและทิศทางของ

แผนงานโครงการ และจะขับเคลื่อนผู้ร่วมโครงการ การกระตุ้นความรู้และทักษะในการปฏิบัติการของกลุ่มต่อไป

เกือบทุกวันพฤหัสบดี พวกเราจะมีการนัดหมายพบปะ รวมทั้งการลงพื้นที่เยี่ยมคนพิการ การประชาสัมพันธ์ชี้แจงโครงการแก่ผู้นำชุมชน ครอบครัวคนพิการ ที่สำคัญก็คือ การประชุมเพื่อทบทวนการทำงานและการวางแผนการทำงานร่วมกัน ดังนั้น การประชุมนี้จึงเสมือนเป็นเวที พื้นที่ของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ รวมทั้งการถกเถียงในประเด็นปัญหา ข้อสงสัย ระหว่างกันของทีมงาน อย่างมีอิสระ เท่าเทียม มีส่วนร่วมเพื่อให้เกิด “ฉันทามติ” ในทุก ๆ เรื่องที่ ผู้วิจัยในฐานะหัวหน้าโครงการวิจัย กำหนดไว้ในวาระการประชุม หรือประเด็นที่ทีมงานคนอื่น ๆ เสนอขึ้นมาอย่างปัจจุบันทันด่วน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปถึงเรื่องสำคัญ ๆ อื่น ๆ เช่น การนัดหมายการประชุม การจัดหาพาหนะในการลงพื้นที่ ความเหมาะสมของการให้กู้ยืมเงินประกอบอาชีพคนพิการ การเขียนและเสนอโครงการ CBR เพื่อขอการสนับสนุนงบประมาณ จาก อบต. และเทศบาล รวมทั้งประเด็น “การระดมทุน” ดังบรรยายภาค ต่อไปนี้

อนันต์: ถ้าอย่างนี้ผมว่านะเราจะเริ่มจัดงานดีไหม? เพราะว่าทางท่านอาจารย์ทวี เดี่ยวท่านก็จะไปเป็นดีออกเตอร์แล้ว ให้เค้าเห็นภาพพจน์ของทีมวิจัยว่ามัน แข็งแรงเงินทองก็คงเข้ามาแน่นอน และถ้ามันมีเวทีมันก็คงจะได้เงินเยอะแน่นอน แต่ว่าถ้าการจัดงานขึ้นมาที่ท่านดีออกเตอร์จะว่ายังไง

ทวี: ก็ต้องเรียนถามท่านอื่นด้วยว่าที่ พี่อนันต์เสนอมาเป็นยังไง?

วิภา: เห็นด้วย

สมศักดิ์: ที่คุณอนันต์พูดมันยังไม่ค่อยชัดเจน....ถ้าจะจัดตอนนี้ก็ยังไม่พร้อม ควรจะจัดหลังจากเราจบการวิจัยไปแล้ว

อนันต์: ผมว่าถ้ารอให้จบการวิจัยไปแล้วมันอาจจะช้าเกินไป....ก็เรียกว่าบัญชีของเรา มีอยู่แล้ว ทางท่านประธานต้องรับหน้าที่ว่ามีเงินเท่าไร?

สมศักดิ์: ผมว่าการเปิดบัญชีผมว่าน่าจะทำได้เลย.....แต่เรื่องการจัดงาน ถ้าเกิดเรา รับจัดงานและถ้ามันไม่สำเร็จขาดทุนนะ มันลำบาก

ปल्लीมจิต: อย่างอาหมอ (หมายถึงสมศักดิ์) พูดก็ถูก เหมือนผู้สูงอายุจะคะ..... บอก บุญ ว่ามาสร้างอะไรแถวโรงพยาบาล เค้าขอไปแล้วแต่ยังมาเรียไรอีก มันก็เลยเกิดเสียงสะท้อนมาว่าอะไรขอไม่ได้หยุดไม่ได้หย่อน ปีหนึ่งจะขอสักกี่ ครั้ง ถึงก็เลยบอกว่ายังไม่ให้ความเห็นอะไร

เสกสรร: ผมว่าถ้าเกิดเราเข้าไปแบบนี้มันคงจะได้บ่อย ถ้าเกิดว่าเราจัดงาน เราก็ยังไม่พร้อม เป็นไปได้ไหมว่าตอนนี้เราให้เค้าเข้ามารับรู้ ได้เค้ามาคุยกับเราก่อน...

เสรี: ผมว่าจุดประสงค์ประเด็นสำคัญเราจัดเพื่ออะไรตรงนั้นสำคัญ...

อนันต์: ผมว่าไม่ลองไม่รู้ หวยไม่ซื้อก็ไม่ถูก....

เสกสรร: ผมว่าน่าจะให้ทีมงานของเรามันเป็นรูปธรรมก่อนดีกว่า

เสรี: เราน่าจะสร้างความเชื่อถือเชื่อมั่นให้กับคนที่เค้าจะมาบริจาค....

ทวี: เท่าที่ฟังดู... ข้อเสนอของพี่อนันต์ก็น่าสนใจและมีความตั้งใจอย่างยิ่ง แต่ส่วนใหญ่ยังคิดว่ายังไม่จัดงานเพื่อระดมทุน บริจาคเงิน จนกว่าเราจะทำประชาวิจารณ์ เพื่อดูว่าทางพวกเรามีความเข้มแข็งมากกว่านี้ก่อน ผมสรุปอย่างนี้ถูกต้องไหมครับ... หากไม่มีใครเห็นเป็นอย่างอื่นก็สรุปตามนั้นครับ

การจัดวางตนเองของทีมงานในฐานะ “คณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการประจำอำเภอพุทธมณฑล” เพื่อให้มีความเหมาะสม มีความเป็นเนื้อเดียวกับ ชุมชน ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เป็นสิ่งที่น่าสนใจ ละเอียดย่อน ที่หลายคนอาจมิได้นึกถึง มองข้าม แต่พี่อนันต์ได้หยิบประเด็นนี้เข้าสู่ที่ประชุม เพื่อถกเถียงและการกำหนด “ปริมณฑล” การจัดวางตนเอง “ทีมงาน” กับ “ชุมชน” ให้ลงตัว

อนันต์: ในกรณีที่เราจะไปช่วยงานเฉพาะคนพิการ ในนั้นมันจะมีช่องว่างในกรณีที่คนพิการเสียชีวิตหรือคนในครอบครัวเค้าด้วยเราควรจะไปช่วยหรือเปล่า ?

สมศักดิ์: ผมเสนอว่าเอาแค่คนพิการก็พอแล้ว เพราะอะไรรู้หรือเปล่า... ถ้าเรากำหนดว่าถ้าไปก็ได้ไม่ไปก็ได้มันก็จะเกิดความเหลื่อมล้ำเราต้องกำหนดว่าเราจะไปเฉพาะคนพิการเท่านั้น

เสกสรร: เราก็อาจจะไปแต่ว่าเราไม่ต้องมีหรีดไปก็ได้

ปลื้มจิต: เราไปเป็นบางงานก็ได้ ไม่ใช่ว่าเป็นบางงานแบบนี้แหละ แต่ว่าผู้พิการเราไปแต่ที่พี่อนันต์พูดอย่างญาติที่ไปเป็นบางงาน

สมศักดิ์: อันนี้มันเป็นเรื่องส่วนตัว ถ้าเรากำหนดไว้แบบนี้ไม่ได้ มันจะเกิดความไม่เป็นธรรม

พนา: เอาอย่างนี้สิครับ ก็เอาเฉพาะแต่คนพิการ

เสรี: ถ้าผู้พิการเสียชีวิตเราจะมีพวงหรีด แต่ว่าถ้าครอบครัวคนพิการเสียชีวิตเราอาจจะไปเป็นเกียรติไม่จำเป็นต้องมีพวงหรีด

สมศักดิ์: ที่พูดแบบนี้เพราะว่าถ้าเสียกันบ่อย ๆ เข้าเดี๋ยวกรรมการฯจะเดือดร้อน...
หน้าเข้าพรรษามเคยช่วยงาน ถึง 60 งาน ต้องยืมเงินเข้าไปช่วยงาน มัน
เป็นภาระ

ทวิ: จากที่ฟังดูในขั้นต้นนี้ ถ้าคนพิการเสียชีวิต เราก็จะมีหิริต ส่วนครอบครัวเรา
ก็ไม่มีนโยบาย ส่วนใครจะไปก็เป็นเรื่องส่วนตัว ก็สรุปนะครับ

รวมทั้งเรื่องราวที่ลึกซึ้งเกี่ยวข้องกับ วัฒนธรรม ศรัทธา ความเชื่อ และการเปลี่ยนผ่าน
จิตสำนึกของพวกเราโดยตรง นั่นก็คือ การหยิบกรณีที่พักันต์ให้เงินส่วนตัวแก่ ลุงสงบ
(นามสมมุติ) และครอบครัว จำนวน 500 บาท เพื่อนำไปซื้อรถและอุปกรณ์อื่น ๆ เพื่อให้ลุงสงบ
ได้กายภาพบำบัด ฟันฟุตนเองในบ้านนั้น มีความ "ถูกต้องเหมาะสม" หรือไม่เพียงใด³

ฉลอง: เมื่อสองสามวันที่นั่งกินข้าวที่ร้านส้มตำก็ยังไปคุยกัน และก็เถียงกัน คุณ
สมศักดิ์เค้าก็บอกว่าที่ทำไมไม่ถูกต้องนัก....

ทวิ: มันก็ติดค้างในใจเหมือนกันนะตรงนี้

ฉลอง: ผมว่ามันไม่ผิดแต่มันกระทบ

ทวิ: มันกระทบอะไรครับ?

ฉลอง: มันกระทบต่อทีมงาน ขนาดทีมงานยังไม่มีอะไรให้ แล้วเราไปให้

โสภิตา: วันนั้นถ้าฉลองพูดที่ตัวเองก็คิดอยู่เหมือนกันว่าเป็นอะไรที่เรามาแล้วเรา
ต้องให้ ...มันแล้วแต่วาระ

ฉลอง: ที่นี้เค้าก็จะรอชิว ถ้าเค้ามาแล้วต้องให้ เค้าก็รออยู่อย่างนั้นแหละ
เหมือนกับที่คุณให้เค้าไป 500 งวดหน้าต้องได้อีกแล้ว

อนันต์: ความคิดมันสวนกันตั้งแต่แรก ว่ามันมี"จิตสงสาร" จากที่ไปมาแล้ว แล้วมา
เจอลุงสงบผมมองดูแล้วว่าอาการตั้งแต่ส่วนศีรษะตั้งแต่สมอง
จนมาถึงมือมาถึงส่วนเท้าแต่เท้าแกก็ใช้ได้ ผมจึงเล็งเห็นว่าผมว่าให้
เค้าใช้รถ ผมว่าเป็นความหวังในตำบลศาลายาว่าลุงสวัสดิ์ต้องหายก่อน
เพื่อนเป็น 1 ใน 50 คน ที่น่าจะหายเรา "ไม่ควรรื้อ"

โสภิตา: ก็มีตัวอย่างอยู่แล้วนะลูกได้ ถึงแม้ว่าจะเดินไม่ได้แต่ก็ลุกจากเตียงได้

ฉลอง: ก็จริง ๆ อย่างว่า... อาจารย์ทวิเค้าจะคิดอย่างไร? เราแค่มาร่วมแต่ออก
หน้าออกตาเอาไปให้ เหมือนที่เราไปช่วยทางด้านจิตใจ

³ กรณีที่ "อนันต์ให้เงินแก่ลุงสงบ" นี้ ใช้เป็นตัวอย่างการอธิบายหลายประเด็นที่
เกี่ยวข้องกับ โปรดศึกษาบริบทเพิ่มเติมในบทนี้, น. 276-279.

ปลื้มจิต : ความคิดของปลื้มจิตที่เพื่อนันต์ควักเงินให้แล้วก็ย่ำว่าต้องทำนะก็รู้สึกดีใจ เพราะว่าลุงสงบอาจจะเดินได้ คณะทำงานของเราอาจจะรู้สึกดีเพราะลุงแกมีความพยายามมากเลย ความที่เรามองแล้วว่าป้าแกเป็นคนที่ค่อนข้างเฉื่อยชา ลุงแกอาจจะเดินได้ก่อนที่เราจะทำงานครบปี

อนันต์: เพราะประสาททุกส่วนแกยังดี หน้าตาประสาธน์ยังดี

โสภิตา: ถ้าสมมุติว่าเราลงไปเยี่ยมแล้วเรามีจิตเมตตาให้เงินบ้างสมมุติว่าเป็น เสกสรร เสกสรรจะคิดอย่างไร

เสกสรร: มันก็อยู่ที่จิตใจของแต่ละคนมันห้ามกันไม่ได้

โสภิตา: แล้วคราวหน้าจะคาดหวังใหม่ว่าจะต้องได้

เสกสรร: ไม่ครับ

โสภิตา: ก็คือได้ก็ได้ไม่ได้คาดหวังอะไร

เสกสรร: ไซ้...คือบางครั้งผมก็ไม่อยากได้ เรายังคิดว่ายังไม่ต้องให้ใครมาบริจาค แต่เป็นการให้เป็นสินน้ำใจ ไม่ได้ให้เพราะ “ความเวทนาสงสาร

ฉลอง: มันต้องคู่กัน

เสกสรร: ไม่.....เรื่องนี้มันห้ามกันไม่ได้อยู่แล้ว

ฉลอง: คือให้ไปมันเกิดจาก“จิตสงสาร” ต้องมาก่อน

เสกสรร: ผมว่าคนที่มีจิตใจสงสารในทุกคนมันมีอยู่แล้ว ผมว่าเป็นสิ่งที่ดี

ฉลอง: ผมขอถามอะไรอาจารย์ตรง ๆ เลยได้ไหม? คือคราวที่แล้วผมไม่ได้ไป คุณอนันต์ให้ไป500ไปทำรอกผมถามจริง ๆในจิตใจคิดยังไง?

ทวี: ไม่ ...ผมกำลังบอกว่าผมรู้สึกรับรู้ถึงความมี “เมตตา” ของคนไทยว่ามันเป็นสิ่งที่ห้ามกันไม่ได้และผมก็คิดว่าสุดท้ายแล้วนะ ผมว่ามันเป็นสิ่งที่ดี ผมกำลังบอกว่ามันห้ามไม่ได้ บางทีเราก็มืดติดกับวัฒนธรรมตะวันตกมากเกินไปหรือเปล่า....จริง ๆ ผมก็พูดอยู่เสมอ ๆ ว่ามันก็ต้องมีแหละสงเคราะห์กับพัฒนาในเมื่อเค้ายังหิวอยู่ แล้วให้มาประชุมกับเรา ข้าวจะกินยังไม่มี ลูกจะเดินยังไม่ได้หรือผลยังเน่าอยู่ เราก็จะนำสิ่งอื่นมาให้เค้าไปฝึกอาชีพไหม มันไกลเหลือเกิน ซึ่ง ณ เวลานั้นยังต้องการอยู่ ที่เพื่อนันต์ให้“ผมว่ามันไม่ผิดนะ” เพราะว่าในใจผมก็คิด แต่วิธีการอาจจะต่างกัน ก่อนหน้านั้นผมก็พยายามถามพยายามหยั่งเชิงว่าเค้าจะมีส่วนร่วมอะไรบ้างเพื่อนันต์เค้าให้ ซึ่งจริง ๆ ผมก็คนไทยนะ ผมว่าจริง ๆ ขณะนั้นก็คิดเหมือนกันว่าเราจะ

อยู่เฉย ๆ ไป แล้วมันไม่มีอะไรมันก็ไม่ใช่ มันจะต้องทำอะไรสักอย่าง... แต่ว่า
วิธีการมันจะต่างกัน

หากจะอธิบายในตัวอย่างกรณีหลังสุดนี้ โดยความคุ้นชินทั่วไปอาจจะมองว่าเป็นเรื่อง
ธรรมดาของการโต้แย้งว่า “จิตตสงสาร” “ความสงสาร” ควรจะมีหรือไม่มีในมิติของการบริการ
ช่วยเหลือคนพิการ ซึ่งคำตอบของนักวิชาการ หรือคนพิการชั้นสูง ก็มักจะบอกว่า “ไม่ควรจะมี
เพราะความสงสารมักนำไปสู่การช่วยเหลือแบบสงเคราะห์ และทำให้คนพิการอยู่ในภาวะของการ
พึ่งพิงมากขึ้น” แต่หากพิจารณาอย่างละเอียดแล้ว นี่คือการต่อสู้ การจัดวาง สร้างปริณทล
แห่งจิตสำนึก ตัวตน ที่แตกต่างกัน ของกลุ่มบุคคล อย่างน้อย 3 กลุ่มกล่าวคือ กลุ่มที่หนึ่งคือ
กลุ่ม “ชาวบ้าน” อย่างพื่อนันต์ และพื่อนอง และกลุ่มที่สอง คือ “นักวิชาชีพและนักวิชาการ” อย่าง
ผู้วิจัย คุณโสภิตา และกลุ่มที่สาม “คนพิการหัวก้าวหน้า” อย่างคุณเสกสรร ทำให้มองเห็นว่า
จิตสำนึกแห่ง “จิตตสงสาร” ของชาวบ้านที่ดำรงอยู่มานาน กำลังถูกกำหนดและมี “กฎ” ว่าเป็นสิ่งไม่
ดี ไม่มีความเหมาะสม ไม่เป็นอารยะ ไม่สมควรจะดำรงอยู่อีกต่อไป ถูกคุกคาม เบียดไล่จาก
จิตสำนึก “แห่งการเสริมพลังอำนาจ” ของคนพิการหัวก้าวหน้าและนักวิชาการ/นักวิชาชีพ
ชาวบ้านจึงรู้สึกสงสัย ลังเล ต้องการหาทางออกทางเลือกให้กับตัวเอง...พลังองค์รวมของกลุ่ม
พยายามประสานความขัดแย้ง ความไม่ลงรอยจิตสำนึกที่ต่างต่างนั้น ให้มีทางเลือก ทางออก
ให้กับทั้งสองฝ่าย และในที่สุดแต่ละคนแต่ละฝ่ายก็ละวาง การยึดติดกับตัวตนที่มีอยู่เดิมของตน
แล้วหลอมรวมมุมมองหรือเป็นการสลายเส้นขอบฟ้าเข้าด้วยกัน (Fusion of Horizon) (Toombs,
1993) จนกระทั่งเกิด ปริณทลใหม่ การให้คำอธิบายความหมาย นิยามใหม่ เพื่อสร้าง
ความชอบธรรมกับ พฤติกรรม ทำที่ จิตสำนึกของพื่อนันต์ในฐานะ “ชาวบ้าน” ให้มีที่ทาง ศักดิ์ศรี
คุณค่าในตัวของมันเอง ความมี “จิตตสงสาร” “ความเมตตา” อาจมิใช่ความหมายเดียวกับ “ความ
เวทนาสงสาร” หรือมีความหมายในเชิงการ กดทับ กดขี่ การต้องการครอบงำคนพิการ อีกต่อไป
แต่กลายเป็นการ “สร้างโอกาส” ของคนพิการในมิติของการสร้างโอกาสในการฟื้นฟูและพัฒนา
ตนเอง และเป็นการ “สร้างโอกาส” ของคนทั่วไปที่จะเข้าไปเรียนรู้ รู้จักตัวตนของคนพิการอย่าง
แท้จริง

จะเห็นได้ว่า แม้กลุ่มจะมีความคิด ความเห็น ตัวตนที่ไม่ลงรอยกัน มีความแปลกแยก
(Discrepancies) ไม่ว่า เรื่อง การระดมทุน การจัดวางบทบาทของตนในชุมชน วิธีติดต่อคนพิการ
และเท่าที่การช่วยเหลือคนพิการ แต่ด้วยภายใต้บรรยากาศของความเอื้ออาทร สมานฉันท์ การ
เรียนรู้ ขบคิด ทบทวนร่วมกัน ทำให้ความไม่ลงรอย แปรกแยกต่างเหล่านั้นเบาบางลง มีความ
เข้ามาใกล้ชิด ลดช่องว่าง เป็นเนื้อเดียวกันมากขึ้น หรือมีที่ทางของตนเองอย่างลงตัว จึงเสมือน

เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ผสมผสาน (Mixed Contact) และกระบวนการสลายตราบาปและพิธีกรรมการเปลี่ยนผ่าน (Process for Stigma Breakdown and Ritual of Passing) (Goffman, 1963)

และหากจะมองบรรยายภาสดังกล่าว โดยผ่านแนวคิด ทฤษฎีการเสริมพลังอำนาจ (Empowerment Theory) ของ Gutierrez, Parsons and Cox (1988) แล้ว การถกเถียง อภิปรายระหว่างกันของทีมงาน เปรียบเสมือนเป็นช่องทางของการแสดงฐานคติทางค่านิยม (Value Base) ที่แตกต่างกันหลากหลาย เพื่อให้เกิดฉันทามติ (Sanctions) ความเห็นพ้องต้องกัน หรือการหลอมรวมค่านิยมเหล่านั้น เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินการอะไรบางอย่าง (Interventions) ของกลุ่ม ภายใต้การมีสัมพันธ์ภาพ (Relationship) ของคนภายในกลุ่ม การมีอำนาจร่วมกัน หรือการขับเคลื่อนอย่างมีส่วนร่วม (Shared Power or Participant Driven) ซึ่งจะช่วยให้เกิดจิตสำนึกแห่งการตระหนักรู้ ช่วยให้ผู้บุคคลหรือกลุ่มตัดสินใจและใช้อำนาจอย่างสร้างสรรค์

3. การเชื่อมโยงประสบการณ์และการปฏิบัติ (Connection and Action)

ในขั้นนี้ เป็นการ “หมวด” “เชื่อมโยง” ประสบการณ์การเรียนรู้จาก 2 ขั้นตอนข้างต้น คือ การใช้ประสบการณ์ เหตุการณ์ที่ใกล้ตัวของแต่ละคน ผลจากประสบการณ์การเรียนรู้การหนุนเสริม แบ่งปันแลกเปลี่ยน (Sharing) และการถกเถียงอย่างสมานฉันท์ เท่าเทียม (Equality) เป็น “ตัวกำหนด” แนวทางและการตัดสินใจที่จะกระทำและไม่กระทำใด ๆ (Reflective Action) ที่แสดงให้เห็นเป็น กิจกรรมต่าง ๆ ของ “ปรากฏการณ์ CBR” อาทิ การเยี่ยมบ้าน การช่วยเหลือคนพิการ การจัดทำประวัติการเจ็บป่วย การตอบเท่าเข้าพบ นายก อบต.และผู้นำชุมชน การจัดตั้งคณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการอำเภอพุทธมณฑล และการเขียนแผนแม่บทการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการของอำเภอพุทธมณฑล เป็นต้น จนกลายเป็น “การเรียนรู้แห่งการเปลี่ยนผ่าน” (Transformative Learning) และ “จิตสำนึกแห่งการค้ำยัน CBR” จำนวน 11 ชุดใหญ่ ๆ ที่ได้นำเสนอมาเป็นลำดับ

“การเชื่อมโยง” และ “การเรียนรู้” จาก “ประสบการณ์ตรงในสนาม” ถือเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนด แนวทางและการตัดสินใจในการปฏิบัติงานของพวกเขา ในระหว่างระยะเวลาการท้าววิจัยดังกล่าว พบว่าทีมงานมีการลงพื้นที่เยี่ยมคนพิการ 8 ครั้ง การประชุมประชาสัมพันธ์ ชี้แจงโครงการ และส่ง “แผนแม่บทการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการอำเภอพุทธมณฑล” ซึ่งเป็นผลลัพธ์ขั้นสุดท้ายของงานวิจัย ร่วมกับนายอำเภอและหัวหน้าส่วนงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ผู้นำชุมชน จำนวน 3 ครั้ง การประชุมชี้แจง ประชาสัมพันธ์โครงการร่วมกับ นายก ปลัด และสมาชิก

อบต. และเทศบาล จำนวน 4 แห่ง รวม 4 ครั้ง การจัดทำประชาวิจารณ์ปัญหา ความต้องการ และแนวทางการช่วยเหลือคนพิการ ร่วมกับคนพิการ ครอบครัวคนพิการ ผู้นำชุมชน 2 แห่ง รวม 2 ครั้ง และการประชุมประจำสัปดาห์เพื่อติดตามและทบทวนการทำงานของทีมวิจัยรวม 28 ครั้ง หลังจากสิ้นสุดโครงการวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยและทีมวิจัย หรือที่ผู้วิจัยเรียกว่า “ทีมงาน” “พวกเรา” ในฐานะ “คณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการประจำอำเภอพุทธมณฑล” ยังคงลงพื้นที่ช่วยเหลือ บริการคนพิการเป็นรายกรณี เพื่อส่งมอบประสบการณ์ ทักษะการทำงาน CBR แก่พวกเราเอง และสร้างตัวอย่างการบริการ พัฒนาคุณภาพชีวิต บนพื้นฐานความเป็นไปได้ตามแผนแม่บทฯ แก่สาธารณะ รวมทั้งการประชุมปรึกษาหารือในทีมงาน อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง โดยใช้เงินทุนส่วนตัว จวบจนถึงปัจจุบัน

สิ่งที่กล่าวข้างต้น เป็นการฉายภาพโดยสังเขป ให้เห็นว่าพวกเราให้คุณค่าและความสำคัญกับการทำงานในสนาม ในพื้นที่และการมีประสบการณ์ตรงเป็นอย่างมาก หากพิจารณาในภาพลึกแล้ว พวกเราพบว่าการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงนั้น ทำให้เราเข้าใจ บริบท ปัจจัย เงื่อนไขที่ส่งผลต่อ คนพิการและงาน CBR อย่างมาก หรืออาจกล่าวได้ว่า มีความเข้าใจและประยุกต์ใช้ “ความเป็นองค์กรรวม” ของกลุ่มในการปลุกจิตสำนึก และการสร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ ในการกำหนด ตัดสินใจในการปฏิบัติ การแก้ไขปัญหา อุปสรรคของ CBR ที่จะยืดหยุ่น สลับซับซ้อนด้วยเช่นกัน ดังเหตุการณ์ครั้งหนึ่งของการทำงานของพวกเรา

ตอนสาย ๆ วันหนึ่ง พวกเราเดินทางด้วยรถสองแถวที่รับจ้างในชุมชน เพื่อเข้าไปเยี่ยม “ลุงสงบ” หลังจากได้รับแจ้งว่า เป็นคนพิการได้รับอุบัติเหตุรถล้มหลังกระแทกพื้น จนทำให้เดินไม่ได้เป็นอัมพาต พวกเราไปถึงชุมชนโพธิ์เงิน หลังวัดสารภี (นามสมมุติ) และเดินลัดเลาะเข้าไปทางแคบ ๆ เพื่อตรงไปบ้านลุงสงบตามที่ได้รับรู้ชื่อจากคนละแวกนั้น จนไปถึงบ้านที่ระบุสภาพบ้านชั้นเดียวขนาดคงน่าจะประมาณ 9 ตารางวา สภาพบ้านดูเก่า ๆ หลังคามุงกระเบื้อง และตัวบ้านทำด้วยไม้อัดเก่า ๆ รอบ ๆ มีหญ้าขึ้นรกเต็มไปด้วยหนาม มีสุนัขขี้เรื้อนตัวเหลืองวิ่งออกมาเห่าปากประตู่ ๆ เล็ก ๆ ก่อนเข้าบ้าน ลุงสงบ ชายวัยที่ระบุว่า อายุราว ๆ 60 กว่าปี แต่ดูแก่กว่าวัยนอนโหมอยู่บนฟูกเก่า ๆ มีกลิ่นปัสสาวะโชยมาเป็นระยะ มีป้าจันทร์ (นามสมมุติ) ภรรยาลุงสงบที่เลี้ยงหลานสาวหน้าตามอมแมม อายุประมาณ ขวบเศษ ๆ อยู่ใกล้ ๆ พวกเราเริ่มสนทนาพูดคุยถึงสาระ ทุกข์สุขดิบ

โศภิตา: คุณป้าชื่ออะไรคะ?

ป้าจันทร์: ชื่อ..จันทร์ (นามสมมุติ)

สมศักดิ์: เป็นอะไรกับบุญมี (นามสมมุติ)

ป้าจันทร์: เมื่อก่อนฉันเป็นน้องสะใภ้เค้า?

โสภิตา: นี่คือนามสกุลเดิมนะ

ป้าจันทร์: อะ...นามสกุลเดิม ก็ยังไม่ได้หย่ากับแฟนคนเดิม

ทวิ : คนนี้หลานหรือครับ?

ป้าจันทร์: ลูกของลูกสาว เรามีลูกสาวคนเดียว

โสภิตา: ลูกเกิด พ.ศ.ปีอะไร วันเดือนปี อะไรจำได้ไหมคะลุง?

ลุงสงบ: เดือน เจ็ดแล้วก็จอ วันจันทร์

โสภิตา: ปีเดียวกับพ่อพ่อบีจอ 59แล้ว

ปลื้มจิต: มีจอหมดเลยนะคะ

ลุงสงบ: แม่เค้าบอกกว่าเกิดวันรับจอบ (ลุงสงบยิ้ม ๆ ...ทุกคนที่นั่นหัวเราะในคำพูด และอารมณ์ขันของลุงสงบ)

สมศักดิ์: (เข้าไปนั่งขัดสมาธิใกล้ ๆ และเอื้อมมือไปจับชีพจรลงสวัดี)...หัวใจ ชีพจร ดีนี้ ..ตรงนี้เจ็บไหม ? (จับที่ขาลุงสงบ)

ลุงสงบ: ไม่เจ็บแล้วละ

สมศักดิ์: ก็ไม่น่าจะเป็นอะไร

อนันต์: ดูสีเลือดดูหน้าตาเค้ายังดีอยู่

โสภิตา: เล็บเท้าเป็นอะไรคะลุง?

ป้าจันทร์: มันเป็นอะไรไม่รู้มันงอกขึ้นมาใหม่มันหนาหลายเลย กรรไกรตัดเล็บไม่ได้ กินหรรก

สมศักดิ์: แขน้ำก่อนแล้วค่อยตัด

ป้าจันทร์: เล็บอื่นตัดให้แกหมดเหลือเล็บนี้ตัดไม่เข้า

โสภิตา: มือคุณป้าไปโดนอะไรมาคะ?

ป้าจันทร์: เค้าวางขวดเปียร์แตกเอาไว้ ที่นี้เส้นลัมไปโดน

โสภิตา: ป้าต้องไปทำแผลที่อนามัยนะ อย่าทำเอง เห็นว่าป้าเป็นเบาหวาน หายยาก แล้วตอนนี้ น้ำตาลเท่าไรแล้วคะ?

จากบรรยากาศ ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า หากพิจารณาอย่างละเอียด และลึกซึ้งแล้ว การเยี่ยมบ้านของพวกเรา มิใช่การพูดคุย สอบถามสาระทุกข์ สุขดิบธรรมดา แต่มีความหมาย นัยยะของการดูแลคนพิการแบบองค์รวมที่แท้ ความเอาใจ เชื้อเชิญ สุขในทุก ๆ มิติของคนพิการ ไม่เฉพาะแต่คนพิการและความพิการที่ปรากฏ แต่หมายรวมถึง ตัวคนพิการทั้งคน

คนในครอบครัว และบริบทต่าง ๆ การสัมผัสทางกายโดยไม่รังเกียจ อันแสดงถึงความใกล้ชิด เป็นห่วงเป็นใยโดยไม่แบ่งแยกและแปลกแยกชนชั้นและฐานะ เป็นการให้กำลังใจ การแบ่งปัน ประสบการณ์ การขยายพื้นที่และตัวตนให้แก่คนพิการและครอบครัว ซึ่งบรรยากาศเช่นนี้ มักไม่ปรากฏในคลินิกหรือโรงพยาบาล

ในกรณีของลุงสงบ (นามสมมุติ) นี่เอง ที่เพื่อนันตีให้เงินส่วนตัวแก่ ลุงสงบและครอบครัว จำนวน 500 บาท เพื่อนำไปซื้อรถและอุปกรณ์อื่น ๆ เพื่อให้ลุงสงบได้กายภาพบำบัดฟื้นฟูตนเองในบ้านนั้น จนเป็นประเด็นถกแย้งในที่ทำงาน ถึงความ “ถูกต้องเหมาะสม” ของท่าทีและพฤติกรรมของเพื่อนันตีที่ได้นำเสนอก่อนหน้านี้ หากเรากลับเข้าไปสู่บริบท บรรยากาศในวันนั้น อาจจะช่วยให้เราเข้าใจ จิตใจ จิตสำนึกที่มาจากข้างในตัวตนของเพื่อนันตีมากขึ้น และ อาจตอบคำถามว่า “ทำไม” เพื่อนันตีให้การช่วยเหลือลุงสงบอย่างไม่มีรีรอ เช่นนั้น

ทวี: ลูกเขยลูกสาวพอทำได้ไหม เรื่องอุปกรณ์

ลุงสงบ: เคঁไม่ค่อยมีเวลา นะซี เคঁทำโอ ทุกวัน วันอาทิตย์ก็ไม่ได้หยุด

ป้าจันทร์: วันอาทิตย์เคঁก็ทำแต่จะกลับ 5 โมงเย็น

ทวี: พอมีเวลาก็ประมาณวันอาทิตย์หลังเลิกงาน

โสภิตา: จริง ๆ แล้วก็ไม่ต้องทำให้ยืดยาดก็ได้ค่ะ มีไม้สั๊กอันเอาไว้พาดยึดเกาะแต่ต้องแข็งแรงหน่อยค่ะ

ลุงสงบ: ต้องใช้ไม้ 2 อัน ถ้าอันเดียวจึกแร้งขึ้นไม่ได้

ทวี: จริง ๆ ลุงอยากทำไหมลุง?

ลุงสงบ: อยากทำ บางทีเก้าอี้ที่นั่งผมก็นั่งท้าวแขนขึ้นได้นะ แต่ถ้าไปแบบคลานขึ้นไม่ได้นะ แต่ก็ติดที่คนทำและอุปกรณ์

ทวี: ญาติ ๆ มีบ้างไหม?...ที่เป็นช่าง อุปกรณ์อะไรไหม

(ผู้วิจัยต้องการประเมินดูว่า คนพิการ ครอบครัวจะมีส่วนร่วมตรงไหนได้

บ้าง...เพราะในใจตอนนั้นคิดว่า ผู้วิจัยไม่อยากจัดการให้เขาทั้งหมด ...ตามแบบแผนของการเสริมพลังอำนาจ)

ป้าจันทร์: ไม่มี.... มีก็ต้องจ้างเคঁ และรอเงินงวดของลูกสาวที่ทำโรงงานออกก่อน

ทีมงาน: ...(ทุกคนเงียบไปพักใหญ่)

โสภิตา: ตอนนี้ง่าย ๆ ก่อนก็ได้ อาจจะเป็นรอกก่อน แขนขาอาจทำได้เยอะ ถ้าดีขึ้นเราก็คouldฝึกเดิน

อนันต์ : ผมให้คำทำรอก...(เพื่อนันต์ล้วงกระเป๋ากางเกงตัวเองและยื่นแบงค์ 500 บาท แก่ ป้าจันทร์)

ทีมงาน: ...(ทุกคนอึ้ง เงียบไปชั่วขณะ มีบางคนสบตา ส่งสายตากัน)

อนันต์: แล้วที่มือ....ผมแนะนำให้ใช้ ถ่านไฟฉายกำ ๆ มันจะค่อย ๆ ยึดขึ้นมาออกมา

สมศักดิ์: อย่าท้อแท้นะ มีโอกาสหายแน่

จากบรรยากาศตรงนี้ เมื่อนำมา “เชื่อมโยง” กับ บริบท เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับลุงสงบที่ผู้วิจัยนำเสนอมาเป็นระยะนั้น ผนวกเข้ากับคำพูดของเพื่อนันต์ที่สะท้อนให้พวกเราฟัง หลังจากเหตุการณ์นี้ผ่านไป 1 สัปดาห์ในที่ประชุมของทีมงานและมีพี่อลองตั้งคำถาม ข้อสงสัยถึงความเหมาะสมท่าทีของเพื่อนันต์ “เพื่อนันต์” บอกกับพวกเราว่า “ความคิดมันสวนกันตั้งแต่แรก ว่ามันมี ‘จิตสงสาร’ จากที่ไปมาแล้ว แล้วมาเจอลุงสงบผมมองดูแล้วว่าอาการตั้งแต่ส่วนศีรษะ ตั้งแต่สมองจนมาถึงมือมาถึงส่วนเท้าแต่เท้าแกก็ใช้ได้ ผมจึงเล็งเห็นว่าผมว่าให้เค้าใช้รอก ผมว่าเป็นความหวังในตำบลศาลายาว่าลุงสวัสดิ์ต้องหายก่อนเพื่อนเป็น 1 ใน 50 คนที่น่าจะหายเรา ไม่ควรรือร้อ” หรืออีกนัยหนึ่ง เป็น “การให้” ที่ “เห็นผลเป็นรูปธรรม” ที่แน่นอนและชัดเจน ที่ต่างจากการ “ทำบุญ” ซึ่งเป็น “การให้” ที่เป็นเพียง “หวังผล” และอาจไม่อยู่ในโลกแห่งความจริง และ “ปลื้มจิต” ได้ให้ความชอบธรรมกับการรับรู้จิตสำนึกนี้ของเพื่อนันต์ เพิ่มเติมว่า “ความคิดของปลื้มจิตที่เพื่อนันต์ควักเงินให้แล้วก็ย่ำว่าต้องทำนะก็รู้สึกดีใจ เพราะว่าลุงสงบอาจจะเดินได้ คณะทำงานของเราอาจจะรู้สึกดีเพราะลุงแกมีความพยายามมากเลย ความที่เรามองแล้วว่าป้าแกเป็นคนที่ไม่ค่อยข้างเฉื่อยชา ลุงแกอาจจะเดินได้ก่อนที่เราจะทำงานครบปี”

แง่มุมเหล่านี้ เสมือนเป็นเค้าเรื่องหรือประเด็น (Plot or Theme) ของเรื่องเล่า (Narrative) (Polkinghorne, 1988; Jovchelervitch and Bauer, 2000) หรือเป็นคำบรรยายรายละเอียด (Description) ของจิตสำนึกแห่งปฏิบัติการ (Action Consciousness) เพื่อถ่ายทอดวัตถุหรือเป้าหมายแห่งเจตนารมณ์ (Intended Object) ย่อย ๆ ซึ่งในที่นี้คือ “การมีจิตสงสาร” อันจะนำไปสู่วัตถุแห่งเจตนารมณ์ใหญ่ หรือ CBR นั้นเอง (Wilson, 1983) ของเพื่อนันต์และของกลุ่มหากนำมา “เชื่อม ผูกโยง” เข้าด้วยกัน ก็จะทำให้เห็นว่าเพื่อนันต์ และกลุ่มรับรู้ถึงความทุกข์ยาก และการขาด “โอกาส” ของลุงสงบในการฟื้นฟู เดิมเดิมชีวิตของตนให้ดีขึ้น ทั้งที่ลุงสงบมีความปรารถนาต้องการจะสู้ และผลักดันให้ตนเองเดินไปข้างหน้าอย่างเต็มหัวใจ ลุงสงบจึงอยู่อย่าง “หมดหนทางสู้” และถูกแปลกแยก ละทิ้งจากชุมชน เพียงเพราะ “ความพิการและความจน” ในขณะที่เพื่อนันต์ คือ “เสียนันต์” ผู้มีฐานะ เศรษฐีในอำเภอ มีจิตสาธารณะ จึงไม่อาจจะนิ่งดูตายได้ จึงเป็น “โอกาส” ของเพื่อนันต์ที่จะแบ่งบันทรัพยากรที่มีอยู่ การมีส่วนร่วมแบ่งเบาภาระ ความทุกข์ของลุง

สงบ พี่นันต์จึงไม่ “รีรอ” ปลอมให้ “โอกาส” การให้เงิน 500 บาท นั้นหลุดลอยไป นี่อาจจะเป็นคำตอบที่พี่นันต์อยากจะสื่อให้เราเข้าใจ นอกเหนือจากคำพูดที่ดูขาดเล็ดเนื้อและชีวิตของลุงสงบ บ้าจันทร์ และครอบครัวของเขาอยู่ในนั้น และสิ่งที่พี่นันต์ ปลื้มจิตและพวกเราคิด ผันก็เป็นจริงเพราะหลังจากนั้นอีก 1 สัปดาห์ ลุงสงบจากที่นอนหงาย นอนชมอยู่ในที่นอน ก็สามารถนอนคว่ำ พลิกตะแคงได้ ปัจจุบันสามารถขึ้นลงรถเข็นที่พวกเราจัดหาให้ได้อย่างสบายและกำลังจะเป็นผู้นำคนพิการ และคาดว่าจะมาร่วมงานกับพวกเราเปลี่ยนฐานะจาก “ผู้รับบริการ” ไปเป็น “ผู้ให้บริการ” คนพิการในชุมชนอนาคตอันใกล้

ผู้วิจัยได้มีโอกาสพูดคุยกับลุงสงบย้อนหลังถึง สถานการณ์และความรู้สึกในวันที่พี่นันต์ มอบเงิน 500 บาทให้ ลุงสงบบอกว่า “รู้สึกมีกำลังใจและดีใจที่มีคนมาเยี่ยม และไม่เคียดคิดว่าจะมี ‘คนใจดี’ ไม่คิดว่าจะมีคนให้เงินถึง 500 บาท ตอนแรกคิดว่่าก็คงจะถาม ๆ คุย ๆ ไปยังงั้นแหละ พอผมได้เงินมา ผมก็ให้แม่บ้านและลูกเขยไปซื้อของ ซื้อเสื้อผ้าทำให้ผมดีดั่ง ออกกำลัง... ผมอยากหายนะ ไม่คิดว่าจะมาเจอกันยังงี้ เขาตั้งใจให้ผมทำ ผมก็ไม่ควรให้เขาเสียความตั้งใจด้วย” นี่คือน้ำใจที่มีความพอเหมาะพอดีของจังหวัดและโอกาสระหว่าง ผู้ให้ “นันต์” และผู้รับ “ลุงสงบ” ที่ต่อยอดถึงการ “ให้/แบ่งปัน-รับ” ที่ถูกกาลละและเทศะ นำไปสู่ผลเป็นรูปธรรมเปลี่ยนแปลงลุงสงบจากที่นอนโหมในที่นอนเก่า ๆ ห้องสี่เหลี่ยมภายในบ้าน ไร้ความหวังและอนาคตใด ๆ แต่วันนี้...ลุงสงบบอกว่า “อยากมีอาชีพทำขนมขาย คำขาย เลี้ยงไก่ เปิด ให้ดีขึ้นกว่านี้หน่อยว่าจะไปยืมเงินประกอบอาชีพจากประชาสงเคราะห์จังหวัด (พมจ.)” ลุงสงบเริ่มมีความฝันถึงอนาคตที่น่าจะอยู่บนโลกของความจริงไม่ยากนัก

การเชื่อมโยงและการเรียนรู้ ดังกล่าว ทำให้เข้าถึงองค์รวมทั้งในระดับปัจเจก และกลุ่ม ทำให้เราเข้าใจถึง “จิตสงสาร” ของพี่นันต์ ที่มีได้หมายถึง “ความเวทนาสงสาร” ที่เสกสรรกล่าวและอาจเป็นคนละความหมายกับ “ความเมตตา” ที่ผู้วิจัยเอ่ยถึง แต่เป็นความหมายที่เกิดขึ้นสร้างขึ้นจากการเอามิติต่าง ๆ ทั้งที่เป็นประสบการณ์ ความเชื่อ คุณธรรม มโนธรรมของพี่นันต์ ผสมเข้ากับสถานการณ์ของลุงสงบและครอบครัวที่ปรากฏต่อหน้าในขณะนั้น แล้วผนึกรวมกันเป็น “จิตสงสาร” ที่มีได้หมายถึง การกดทับ กดขี่ ครอบงำ คุณค่าความเป็นอิสระและตัวตนของคนพิการ อันเป็นความหมายที่ตื้นเขิน อย่างที่เราคุ้นชินอีกต่อไป แต่เป็น “การสร้างโอกาส” “การจัดสรรทรัพยากร” (Resource Distribution) “ยุติธรรมสังคม” (Social Justice/ Distributive Justice) แบบ Fairness Model ของ John Rawls (1971, quoted in Iatridis, 1994, p. 68) ที่เน้นทั้งหลักของความเหมือน (Similarity Principle) คือ การมีสิทธิในการได้รับความจำเป็นพื้นฐานที่เท่าเทียมกัน ในขณะเดียวกันก็ใช้หลักของความต่าง (Difference Principle)

กล่าวคือ หากบุคคลอยู่ในสภาพที่ไม่เท่าเทียม บุคคลควรได้รับการช่วยเหลือ การจัดสรรทรัพยากรที่แตกต่างจากคนทั่วไป เพื่อให้พ้นภาวะความเสียเปรียบและไร้อำนาจนั้น โดยสรุปก็คือ เป็น "การสร้างโอกาสให้มีความเท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากร" นั่นเอง

การเรียนรู้ถึง "การให้" "บริจาค" อย่างถูกกาลเทศะเช่นนี้ ทำให้พวกเราเห็นว่า เป็นสิ่งจำเป็นและเป็นเหตุผลหนึ่งที่พวกเรานำแนวคิดดังกล่าว บรรจุอยู่ใน "แผนแม่บทฯ" โดยเฉพาะ "ยุทธศาสตร์และมาตรฐานการส่งเสริมสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจของคนพิการ" และ "ยุทธศาสตร์และมาตรฐานด้านการจัดที่อยู่อาศัยเหมาะสมและมีสภาพแวดล้อมที่ดี" ที่เน้นการจัดบริการ "ให้" "แบ่งปัน" สิ่งของแก่คนพิการ และดูเหมือนเป็นการ "สงเคราะห์" และ เป็นงานบริการที่ไม่เป็นอารยะ ในสายตาของคนภายนอก แต่พวกเราให้ความหมายและมีความเข้าใจมากกว่าที่คนอื่นคุ้นชิน

ดังนั้นหากถอดบทเรียน จากข้อค้นพบที่สำคัญในบทที่ 5 และ บทที่ 6 ดังที่ได้นำเสนอมาเป็นลำดับนั้น พบว่ามี "ชุด" ของจิตสำนึกของผู้ปฏิบัติงาน ในโครงการ CBR อย่างน้อย 11 ชุด 2 ระดับใหญ่ ๆ ที่หนุนเสริม ค้ำยันงาน CBR ให้ดำรงอยู่ซึ่งอาจเรียกว่า "ปัจจัยด้านสว่าง" ในขณะเดียวกันจิตสำนึกเหล่านี้ ต่อสู้ ขัดขึ้นทั้งระดับภายนอกและภายในตัวบุคคลอย่างเป็นพลวัตกับ "ความจริงอีกชุดหนึ่ง" ที่เข้ามาบั่นทอน ทำลาย ปะทะให้งาน CBR ล่มสลาย ซึ่งอาจเรียกว่า "ปัจจัยด้านมืด" นอกจากนี้การเกิดขึ้นของจิตสำนึกแห่งการค้ำยัน CBR นั้น มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับ ประสบการณ์ชีวิตในฐานะปัจจัย เงื่อนไขฐานรากการหล่อหลอม ชัดเกล้าของจิตสำนึก รวมทั้งกระบวนการสร้างจิตสำนึกที่มีแบบแผนที่เฉพาะ ภายใต้อำนาจ "ปรากฏการณ์ CBR" ดังภาพที่ 13

ภาพที่ 13

แบบแผนความสัมพันธ์ เชื่อมโยงระหว่างปัจจัย เงื่อนไข กระบวนการการเกิดขึ้น
และดำรงอยู่ของจิตสำนึก ภายใต้ “ปรากฏการณ์ CBR”

